

A „DEMOKRATIA” PÁHOLY KÖNYVTÁRA.

84.

GONDOLATOK AZ EMBERI JÓLÉTRŐL

ÍRTA:
„HUMÁNUS”

Budapest, 1911 — A páholy sajátja

Márkus Samu tv. Budapest V., Korall-utca 6.

BEVEZETÉS.

A társadalmi kérdés oly régi, mint maga az emberi társadalom. Mindig voltak hatalmasok és elnyomottak, gazdagok és szegények, szabadok és szolgák. Természetes tehát, hogy az egyes társadalmi osztályok közt folytonosan voltak súrlódások, ellentétek, összeütközések.

A szociális mozgalom tehát az emberiség történetében állandó jelenség. Mégis, ha közelebbről vizsgáljuk a modern társadalmi mozgalmat, arra az eredményre jutunk, hogy hozzá hasonlót az emberiség egész történetében nem találunk. A szocialista mozgalom abban különbözik lényegesen a múlt idők mozgalmaitól, hogy jogbölcészeti alapokon és közgazdasági elméleteken nyugszik, továbbá, hogy nemzetközi jelleggel bír.

A szocialisták előtt az a legmagasztosabb cél lebeg, hogy itt a földön minél

több ember számára biztosítva legyen a boldogulás.

Úgy tanítja a szocializmus, hogy ez a cél csak akkor lesz elérhető, ha a társadalmi rend egészen új alapokra lesz fektetve, s akként lesz átalakítva, hogy a jövőben lehetetlen lesz a kizsákmányolás és elnyomás.

A szocializmus megtámadja az alkotmányt, a törvényhozást, az egyházat, és különösen megdönteni akarja a magántulajdonon felépült gazdasági rendet és helyébe a köztulajdonon nyugvó társadalmi rendet akarja helyezni.

Köztulajdonná akarja tenni a szocializmus a termelési tényezőket és a munkaeszközöket, vagyis köztulajdonba kívánja venni a szántóföldet, rétet, legelőt, mezőt, szőlőt, kertet, erdőt, szóval az egész földbirtokot, valamint a bányákat és vízi *erőket** Továbbá a közlekedési eszközöket, a világítási és erőátviteli vállalatokat, a gyárakat, műhelyeket és gépeket szintén köztulajdonba akarja venni a szocializmus, valamint közintézménynek kívánja tenni a pénzügyintézeteket és biztosító társaságokat, vagyis mindazon intézményeket, hol a tőkék összegyűjtetnek. Gazdasági programjával a szocializmus gyökerében támadja meg a mai társadalmi rendet, s

olyan változtatásokat akar keresztülvinni, amire a történelemben nincsen példa.

Céljának elérése végett sorakoztatni kívánja a szocializmus a földkerekségnek minden elnyomott, szenvedő és a létért keservesen küzdő lakóját. „Minden ország proletárjai egyesüljetek” — ez a hívó szózatuk a szocialistáknak, s ez a csatakiáltás betölti nemcsak az európai országok minden zegét-zugát, de híveket gyűjt az a szocializmusnak a föld minden népénél

Szüntelenül és feltartóztathatlanul terjednek a szocialista tanok, ami csak természetes, mert hiszen az emberiség értelmi fejlődése a könyvnyomtatás feltalálása óta rendkívül nagy lépésekkel haladt előre, s a nyomdai ipar s a közlekedési eszközök tökéletesedése a szellemi termékek elterjedését mindig jobban és jobban megkönnyíti.

Már most az a kérdés, hogy ezzel a hatalmas, arányaiban óriási eszmeáramlattal szemben milyen álláspontot kell elfoglalnunk? Még mindig vannak, akik azt hiszik, hogy a szocialista mozgalmat erőszakkal el lehet nyomni, hát ez egy igen naiv felfogás. Akik így vélekednek, azok teljesen félreismerik a helyzetet, azok nem tudják, hogy a lefolyt negy-

ven év alatt mily mélységes gyökeret eresztettek a szocialista eszmék a tömegek lelkébe, azok nem látják a szocialista mozgalom hatalmas előnyomulását s nem tudják megítélni e mozgalomnak óriási méreteit, s nem ismerik fel a szocializmus által hirdetett tanokban rejlő mélységes igazságokat.

A szocialisták törekvéseit nem elnyomni, hanem irányítani kell.

Mindenek előtt el kell ismernünk, hogy a szocializmusnak ideálja t. í. az emberiség boldogítása, a legmagasztosabb cél, amit ember kitűzhet magának. Ezen cél felé mindenkinek, aki emberiesen érez, törekedni kell. Az elmúlt időkben az emberek figyelmét a társadalom vezetői, a hatalom birtokosai mindenkép egy földöntúli életre irányították, s elhitették az emberekkel, hogy a földi szenvedésekért az égben kárpótlást fognak kapni. Ezzel kapcsolatosan az embereket igyekeztek abban a hiedelemben tartani és megerősíteni, hogy az embereknek szenvedései a gondviselésnek kifürkészhetetlen akaratából származnak, s így nem marad egyéb hátra, mint a megmásíthatlan végzetbe belenyugodni. Ez a felfogás egyébként még ma is igen nagy mértékben el van terjedve, hiszen lépten-nyomon hallhatjuk,

különösen lelkészek szájából, de másoktól is, hogy minden emberi szenvedés Isten rendeléséből származik. A felvilágosodott emberek azonban ma már nem nyugosznak bele az ilyen kijelentésekbe, mert tudják, hogy bár nem képzelhető olyan társadalmi rend, miből minden szenvedés és baj kiküszöbölhető, mégis bizonyos, hogy az emberi belátás kimondhatatlan sok bajtól és szenvedéstől szabadíthat meg bennünket.

Mindig jobban tör utat magának az az igazság, hogy a tökéletlen és igazságtalan gazdasági és társadalmi berendezésekből származik sok baja az embereknek.

Ebből folyólag a modern államok feladatai is jelentékenyen különböznek az előbbiektől. A XIX. század utolsó évtizedeiben végre tudatára jöttek az államok vezetői is, hogy szakítani kell ama eddigi felfogással, miszerint az államnak legelső kötelessége a hatalmat és vagyont egy kiváltságos osztály számára megtartani. Most már belátják, hogy a vagyontalan tömegekről való gondoskodás az államnak egyik főkötelessége. A modern államok intézményeiben mindig nagyobb tért foglal el a szociális szellem, ezt tagadásba senki sem veheti; de másfelől az is igaz, hogy még nagyon távol vagyunk attól az állapottól, mikor majd azt mondhatjuk, hogy

állam és társadalom teljesen át van hatva attól a tudattól, hogy a közboldogság emelésén munkálkodni a legelső feladat.

A népies államnak csíráit látjuk ugyan már, de még nagyon messze vagyunk a népies állam megvalósulásától.

Évek sora óta sokat foglalkozom szociálpolitikai kérdésekkel, figyelemmel kísérem a társadalom törekvéseit, mozgalmait, és élénk érdeklődéssel nézem embertársaim munkálkodását és életküzdelseit.

Tanulmányaim, megfigyeléseim és tapasztalataim alapján a szociális kérdéstről mondhatnám, véglegesen kialakult véleményem.

Úgy vagyok m e g g y ő z ő d ve, hogy egyeseknek, népeknek és az egész emberiségnek boldogulása főleg attól függ, hogy milyen mértékben lesz képes a társadalom az emberi tökéletesedés után való vágyat fokozni, hogy a gazdasági rend tökéletes és igazságos lesz-e, hogy biztossá tudjuk-e tenni a gazdasági létet, és végül, hogy a közügyekben való részvétel férfiakra és nőkre nézve általános lesz-e?

Az emberi jólét ezen alapjairól fogom a következőkben gondolataimat elmondani.

Közművelődés.

Sok ezer esztendő óta dolgozik az ember a földön. Feltörte a földet, növényt, gyümölcsöt termesztett, állatot szelídített és tenyésztett, erdőt irtott, mocsarat szárított, behatolt a föld mélyébe s felhozta a bányák kincseit, tüzet gerjesztett s a tüzet és vizet felhasználta a maga céljaira. Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, közlekedés terén és a szellemi téren szakadatlanul dolgozik az ember, s mindent, amit létrehozott, annak a beléje ojtott, többnyire önző vágyának köszönheti, hogy mindig valami jobbat, céljainak megfelelőbbet akar alkotni. A tökéletesedés után való vágy alakított át mindent, ami körülöttünk van, főleg ez a vágy minden gazdasági, technikai és kulturális haladásunknak indító oka, minden alkotásunknak ez a rugója.

De az ember nemcsak a körülötte lévő dolgok, és az emberi intézmények javításán munkálkodik. A tökéletesítés után való vágy nemcsak arra irányul, ami körülöttünk van, hanem kiterjed az magára az emberre is, testi és szellemi életünk tökéletesítése után szintén vágyódnunk. Mindig voltak nagy szellemek, akik ápolni, fejleszteni akarták az emberekben a tökéletesedés utáni vágyat, de

azok, akik a népeket vezették, akik a hatalmat kezelték nem kedveztek az ilyen törekvéseknek. Ennek tulajdonítható, hogy még a föld legműveltebb népeinél is azt tapasztaljuk, hogy az emberi értelem fejlődése nagy haladást mutat, míg ellenben az emberek kedélyvilága, erkölcsi érzülete, igazságossága, a felebaráti szeretet nincs kellően kifejlődve, szóval az ember ethikai színvonala aránylag még alacsony.

Az embernevelés problémája nyomul előtérbe mindenkinél, aki társadalmi politikával foglalkozik. Embert nevelni, embert tökéletest ez itt a földön a legmagasztosabb feladat, ez a legelső kötelesség. Egészség, műveltség, erkölcs, azok a földi kincsek, melyeket lehetőleg minden ember számára meg kell szerezni. Egy új világnézetet kell bevinni szellemi életünkbe, és pedig azt, hogy nem pénz, pompa, kényelem, hatalom a legnagyobb földi javak, hanem egészség, műveltség, erkölcs, munka és szabadság azok a kincsek, melyekért igazán érdemes élni küzdeni.

Az egészség a legdrágább kincsünk» Terjeszteni kell mindenféle módon a túmány által bebizonyított ama tényt, hogy a leggondosabb nevelés sem tud eredményt elérni, ha beteg a gyermekek agya és

idegzete. Fel kell mindenkit világosítani, hogy az ember egész lényének, szellemi és erkölcsi személyiségének mivolta, az agy és idegrendszer egészséges működésétől függ, ami pedig egészséges vért tételez fel.

Az orvosi tudománynak legfontosabb feladata az emberi faj megnevesítésén fáradozni. Oda kell irányítani az orvosi tudományt, hogy főleg az a kérdés foglalkoztassa, hogy mikép lehet egészségesebb embereket teremteni. Gondoskodni keli arról, hogy átörökölhető betegségben szenvedő emberek ne szaporodjanak, viszont az erőteljesekek minél több utódot hozzanak a világra. Jól tudom, hogy ez fölülte nehéz és kényes probléma, de mindamelllett úgy vagyok meggyőződve, hogy a közboldogságnak egyik alaptényezője az öntudatos embertenyésztés. A társadalmi politikának ezen ága ma még úgyszólván teljesen elhanyagolva van, pedig úgy gondolom, mindenki előtt világos, hogy az embert jólét szempontjából mily megbecsülhetetlen értékkel bír egészséges utódokról gondoskodni.

Az átörökölhető betegségben szenvedőknek szaporodását hatósági rendelettel, avagy nemi tartózkodásnak hirdetésével meggátolni nem lehet, itt csak egy segítő

eszköz alkalmazható. és pedig- a nemi ösztönnek meddő kielégítése. Jóakarólag szemük elé kell tárni a legélénkebb színekben az ilyen betegeknek, hogy mennyi nyomorúságot, szenvedést okoznak már fogamzásukkor beteg utódaiknak, s hogy az ilyen utódok mennyi bajt hoznak környezetüknek, s milyen terhet rónak a társadalomra. A nemesebb érzésükre kell appellálni a beteg embereknek, s a felelősségérzést kell bennük felébreszteni, s egyenesen a meddő nemi kielégítésre kell buzdítani őket.

Az emberi faj megnevesítésének tehát az első feltétele, hogy gondoskodás történjék az irányban, miszerint lehetőleg egészséges utódok jöjjenek a világra. További kötelességünk pedig az, hogy a testi egészség fenntartassék. E tekintetben a táplálkozás, a lakás, a munkaviszonyok, a pihenés, a ruházat, testünk tisztántartása, a köztisztaság, az élvezetekben való mértékletesség, a nemi élet tisztasága, az ifjúságnak a nemi életről való felvilágosítása, az ifjúság iskolai tünterheitetésének elkerülése, a testgyakorlat és a testnek mindennemű edzése stb. a legfontosabb tényezők.

Nem szándékozom az elősorolt tényezőkről egyenként szólni, s csak annak a

kijelentésére szorítkozom, miszerint a közegészségügy terén végtelen sok a teendő. Bármerre tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy lépten nyomon vétkezünk s vétkezik a társadalom az egészség ellen. Folytonosan arról a szomorú tényről kell meggyőződünk, hogy az emberek egészsége bűnös módon pusztítva lesz.

Talán a legtöbbet vétkezünk egészségünk ellen az alkoholnak mértéktelen fogyasztása által.

Az orvosi tudomány megállapította, hogy a szeszes italoknak nagyobb mértékben való rendszeres fogyasztása a táplálkozásra zavarólag hat. Megállapította azt is, hogy a testnek munkaképességét csökkenti, amennyiben az izmokra lankasztólag hat, valamint bebizonyított tény az is, hogy a szesz az agy és idegrendszer működését is alászállítja, s így csökkenti a szellemi munkaképességet.

Az orvosok azt is bebizonyították, hogy a szesz tágítja a véredényeket s ennek következtében megnehezíti a szív munkáját.

Megtámadja a szesz a gyomrot, a májat, vesét, a véredényeket, a szívet, de különösen megtámadja a legnemesebb szervünket, emberi működésünk irányítóját — agyvelőnket.

A statisztika kimutatja, hogy a bűneseteknek igen nagy száma az alkohol fogyasztással áll kapcsolatban. Az elmebetegségeknek, öngyilkosságoknak és bal-eseteknek igen nagy számánál kimutatható az alkohol hatása. Nemkülönböztetve ki van mutatva az is, hogy akik állandóan szeszszel élnek, azoknak ellenálló-képessége mindenféle betegséggel szemben jóval kisebb, mint azoké, akik nem isznak szeszt.

A legszomorúbb és legborzasztóbb tény, hogy az iszákosok gyermekei közt sok a hülye, nyavalyatörős, testileg és szellemileg visszamaradt, a rosszra hajlandó egyén. A csírarontó hatása az alkoholnak kétségtelenül bebizonyított tény. Valamint orvosilag megállapított dolog az is, hogy iszákos szülőktől származott nők közül igen sokan nem képesek gyermekeiket szoptatni, s kénytelenek dajkát fogadni vagy mesterségesen táplálni gyermekeiket. Már pedig sem egyik, sem a másik eset nem felel meg a természet rendjének.

Bármennyire hódoljon is úgyszólván az egész társadalom az alkoholnak, mégis meg kell állapítani azt a tényt, hogy a túlságos szeszfogyasztás megbénít, sőt lehetetlenné tesz minden az emberi faj megnevelésére irányuló törekvést. Ta-

gadhatatlan, hogy az emberi haladásnak, a kultúrának egyik legnagyobb ellensége az alkohol. Fel kel venni vele szemben a harcot az egész vonalon. Nem szükséges nézetem szerint az alkoholtól való teljes tartózkodást követelni, de igenis föltétlenül kívánatos, hogy a szesznek állandó, rendes élvezetétől tartózkodjunk. Csak kivételesen és mindig kis mértékben volna szabad a szeszt élvezni.

Egyelőre talán a legközelebbi teendők az lenne, hogy az általánosan bevett ivási szokások, mondhatni ivási kényszer ellen a leghatározottabban állást foglaljunk. Akárhogy el is van terjedve még a műveit társadalmi osztályok körében is az alkohollal való kínálás, az ivásra való biztatás, sőt erőltetés, ki kell jelentenünk, hogy az ilyen eljárás figyelmetlenség és kíméletlenség.

Egy másik sürgős teendő az lenne, hogy mindenkit, aki nyilvánosan italt mér, kötelezni kell arra, hogy alkoholtól mentes italt is tartson üzletében.

A leghatározottabb és legkomolyabb küzdelmet kellene felvenni a gyermekeknek szeszfogyasztása ellen. Ha már a mostani nemzedéket nem tudjuk leszoktatni a mértéktelen szeszfogyasztásról,

legalább igyekezzünk a jövő nemzedéket megóvni az alkohol rombolásától.

Az emberi tökéletességnek másik alkotó eleme, az embernek szellemi tartalma.

Az ember a nevelés, a művelés által lesz voltaképp emberré. Mikor a világra jön, mint állati lény készen van ugyan de emberré csak a műveltség által válik. Az agyvelő lévén az ember szellemi működésének szerve, természetesen gondoskodni kell ezen szervünknek kiképzéséről, kiműveléséről. Alkalmassá kell tenni agyunkat a felfogásra, összefoglalásra, megkülönböztetésre, a *megbírálásra* s a dolgok megítélésére. Önálló gondolkodásra kell szoktatnunk agyunkat, gyakorolni kell magunkat abban, hogy *véleményünk*, nézetünk és ítéletünk mindenkor szabad legyen, vagyis ne zavarja azt meg babona, előítélet, előre elfoglalt álláspont, ellenszenv vagy rokonszenv. A szabad és tárgyilagos gondolkodásra kell képezni az embereket, ez az embernevelésnek egyik elengedhetetlen feltétele.

A *látókör* fejlesztése a *másik teendő* a nevelés terén. A közfelfogás szerint a műveltség ismeretek gazdagságában, összehalmozásában áll. Szerintem ez nem helyes meghatározása a műveltségnek, mert műveltség alatt értendő mindenek

előtt a következetes gondolkodásra való képesség, továbbá értendő az a képesség, mely lehetővé teszi azt, hogy az emberek saját szűk életkörüik határain túl is néz hessenek, hogy saját igen csekély közvetlen tapasztalataikon kívül legalább némi tájékozást szerezhessenek az emberek más társadalmi körök dolgairól, és bepillantassanak idegen népek életébe is.

A műveltséghez tartozik, hogy betekinteni tudjunk az emberi tevékenység széles mezejére is; megérteni tudják az emberiség sokféle munkálkodását, továbbá hogy némi ismerettel bírjunk az emberiség múltjáról és jelenéről, s hogy felismerjük az ember helyzetét a természetben, hogy beássuk miszerint az ember is a mindenségnek egy paránya, s ép úgy alá van rendelve a természet törvényeinek, mint bármely más lény a földön.

A társadalom vezetőinek törekedni kellene, hogy az így értelmezett műveltséget mindenki megszerezhesse magának, mert ne felejtjük el, hogy a műveltség általános elterjesztésével sok válaszfalat lebonthatunk az emberek között.

Nemcsak egy országnak a különböző társadalmi osztályait és felekezeteit, de

idegen nemzetbelieket is közelebb hoz a műveltség egymáshoz, mert megtanít bennünket arra, hogy az emberiség mai kultúrája nem egyik vagy másik nép munkálkodásának az eredménye, hanem azt a népeknek sokasága hozta létre. A túlhajtott nemzeti érzésnek tehát ellensúlyozója az igazi műveltség, s az által, hogy türelmessé tesz bennünket idegen nemzetbeliek iránt, egyengeti a kölcsönös megértés útjai: s csökkenti az összeütközések *lehetőségét*.

Az igazi műveltségünk általános elterjedése, mindenesetre egyik tényező lesz a nemzeteknek béketörekvéseinél.

Az emberi tökéletesség harmadik alkotó eleme az erkölcs.

Az ember társas lény és ebből folyólag kétféle kötelessége van, és pedig önmaga iránt és embertársai iránt. Egoizmus és altruizmus egyformán jogos, természetes hajlamok. Minden erkölcstannak a legfőbb törekvése kell hogy legyen, hogy e két hajlamot egyensúlyban tartsa. Az egoizmus lehetővé teszi az egyedeknek fenn tartását, s biztosítja azok jólétét; az altruizmus pedig elősegíti az emberi faj fenn tartását és jólétét. Ha az ember rendezett viszonyok közt akar élni, s jól akarja magát érezni, úgy nemcsak a maga

boldogulását kell keresni, hanem munkálkodni kell azoknak a jólétéért is, akikkel egy társadalmi közösségben él. Ezerféle látható is láthatatlan szálakkal van az ember sorsa összefűzve, azokéval, kikkel ugyanazon társadalmi közösségben él, természetes tehát, hogy embertársaink boldogsága és boldogtalansága s a mi magunk élete közt, kölcsönös visszahatás van.

A keresztény vallásnak legmagasabb erkölcsi parancsa így szól: „Amit akarsz hogy az emberek veled cselekedjenek, azt cselekedd te embertársaiddal.”

Ezen a parancson alapul tulajdonkép az egész keresztény erkölcsstan. Oly egyszerű és oly természetes eme alaptörvény s mégis ma úgy vétünk ellene, mint kétezer esztendővel ezelőtt. Lassan, végtelenül lassan hatol be e törvény a szívekbe és még lassabban a társadalom intézményeibe. Már pedig az emberiség megnevesítésének elengedhetetlen feltétele, hogy ezen alaptörvény betöltse az embereknek egész bensejét, okvetlenül szükséges, hogy ez a törvény irányítsa tetteinket s annak a szelleme hassa át társadalmi intézményeinket, mert csak így fog köztünk uralkodni az igazságosság. Az emberi erények közül a legfontosabb szerepe van

az igazságos érzületnek, ha ez az erény át fogja hatni a lelkeket, akkor lehet majd *igazi* haladásról, kultúráról és jólétről beszélni.

A legfőbb törekvésünk az legyen, hogy az élet minden változandóságai, csábításai, alkalmi és kísértései közt az igazságosság útjáról le ne térjünk.

A társadalom vezetőinek pedig legelső kötelessége, hogy az állam minden törvényében, intézményében, minden rendelkezésében az igazságosság uralkodjék.

Az államok mai berendezéseiben még csak igen csekély mértékben van meg az igazságosság. Közjogunk, magánjogunk, adótörvényeink, gazdasági rendünk teljesen átalakítandó lesz, ha igazságos szellemmel akarjuk azokat betölteni.

Az emberi tökéletességhez tartozik az egyszerű, természetes életmód.

Az emberek anyagi szükségleteinek voltaképp igen szűk határokat szabott a természet. Hiszen ismeretes dolog, hogy az anyagi szükségleteknél egy bizonyos határon túl már jelentkezik a kielégítettség érzése, s megszűnik a vágy. Egészen másképp áll azonban a dolog a szellemi szükségleteknél. Vegyük például az emberek munkakedvét. Olyan lelki szükséglet a munkának szeretete, ami után az

emberek egész életükön keresztül a késő vénségig vágyódnak. Nézzük továbbá szellemi kiképzésünkre, erkölcsi tökéletesítésünkre irányuló vágyainkat, embertársaink segítségét, a jótékonyság gyakorlását, a közügyekben való részvételt, az emberiség nagy ügyeiben való közreműködést, a tudomány és művészet pártolását stb. mind olyan szellemi szükségletek, melyek felfrissítik az embert, s újra és újra vágyakat ébresztenek fel bennünk.

Fokozni kell a bennünk *rejlő természetes* vágyakat a szellemi szükségletek után, s mérsékelni kell anyagi szükségleteinket. Ez a *természet* rendje, ez felel meg az emberi természetnek.

A modern társadalomnak egyik jelensége, hogy szükségleteink igen gyorsan szaporodnak, a fényűzés nagy mértékben terjed, életmódunk mindig költségesebb lesz. Ez ellen az irányzat ellen fel kell venni a küzdelmet, s egész életmódunkban a természetességet, az egyszerűséget kell követni.

Nagyon elterjedt nézet az, hogy a gazdagoknak kötelessége fényűző életmódot folytatni, mert ilyenformán a társadalom munkája szaporodik s a nép több keresethez jut.

Ezzel a felfogással szemben utalnunk kell arra, hogy a gazdagok fényűzése rossz példát ad a vagyontalan osztályoknak, amennyiben utánzásra, haszontalan költekezésre csábítja őket, s amellet elégedetlenséget és irigységet terjeszt.

Azonkívül figyelembe veendő az a körülmény is, hogyha a gazdagok azokat az összegeket, melyeket fényűző életmódjukra fordítanak, — megtakarítanak, s pénzügyintézetekbe elhelyeznék, úgy a hitel-igények sokkal jobban és olcsóbban lennének kielégítve, mint ahogy az ma történik. A gazdagoknak takarékos életmódja tehát a közgazdaság mezejét sokkal inkább megtermékenyítené, mint ahogy azt a fényűző életmód teszi.

Végül még a vallás kérdésében kívánom álláspontomat jelezni,

A vallás emberi észszel fel nem érhető, megfoghatatlan örök erőnek a tisztelete. Ezt a legbensőbb érzelmet mindenkinek tiszteletben kell tartani, s el kell ítélni e tekintetben minden kicsinylést vagy gúnyt. De másfelől a szabad kutatás és tárgyilagos bírálat jogát a vallási tételekkel szemben is fenn kell tartani. Ekkép jelezve a vallás kérdésében álláspontomat, azt a kérdést kívánom tisztázni, hogy az

emberi tökéletességhez okvetlenül megkívántatik-e az, hogy higyjünk az egyházi dogmákban?

Tagadhatatlan, hogy vannak szellemileg és erkölcsileg magas színvonalon álló emberek, akiknek életfelfogása és világnézete a keresztény egyház dogmáival meg nem egyezik.

Vannak emberek, akik a tapasztalati, vagyis a természettudományi világnézetet vallva, nem hisznek abban, hogy az emberek sorsát itt e földön egy földöntúli hatalmasság tervszerűen vezeti. Vannak emberek, akiknek az a felfogásuk, hogy a halála mi énünket megsemmisíti, akik tehát nem hisznek egy túlvilági életben, hol a jók megjutalmaztatnak, a gonoszok pedig megbűnhődnek. Es mindamellet ezek az emberek önmagukkal és embertársaikkal szemben mindenkor teljesítik kötelességüket akkor is, mikor cselekedeteiknek nincs más bírója, mint a lelkiismeret.

Az ilyen emberek, akik mindig azt cselekszik, ami jó, igaz és szép, — megszerzik életük minden változóságai közt lelkük egyensúlyát, nyugalmát és békéjét, s ők élő tanúbizonyságot tesznek amellet, hogy az ember tökéletes

lehet anélkül, hogy hinne egy túlvilági életben.

Ma még úgyszólván általánosan elterjedt vélemény szerint vallásosság nélkül nincs erkölcs, akik azonban szabadon, elfogulatlanul gondolkoznak, akik az igazságot valóban keresik, azok előtt világos, hogy létezik vallás nélkül való erkölcs, s hogy létezik erkölcs nélkül való vallás. Ezen utóbbi tényt sajnos, az életnek minden órája bizonyítja, mert hiszen az emberek vallásos érzülete dacára, és dacára annak, hogy úton-útfélen hangoztatjuk keresztény voltunkat, mégis igazságtalansággal, kapzsisággal, pénzimádással, és kizsákmányolással találkozunk bárhova nézünk is.

Annak a célnak az elérésére, hogy minél több legyen a tökéletes ember, hogy minél többen bírják önmagukban boldogulásuknak feltételeit, természetesen az iskola a legfontosabb tényező.

A mai iskola még távolról sem áll a helyzet magaslatán. Nagy hiánya az iskolának, hogy sok a magolás, a vizsgázás s hogy a gyermek agyát sok mindenféle hasznosnak nem mondható ismeretekkel tömik tele, A jövő iskolájának a jellem fejlesztésére, az akarat irányítására, a kedély mélyítésére, a szociális érzés ki-

fejlesztésére, önálló gondolkodásra, kéz-ügyességre és testi gyakorlatra kell majd a legnagyobb gondot fordítani.

A jelenkor kulturtörekvései közt kétségtelenül az iskolának reformja a legelsőek közé tartozik. De az is bizonyos, hogy a legtökéletesebb iskola sem nyújt biztosítékot az irányban, hogy az életben az emberek úgy fognak-e viselkedni, amint az iskolában oktatva lettek.

Az iskola testi, szellemi és erkölcsi életünk irányításánál csak mint alap jelentkezik. Ezen az alapon tovább kell építenünk életünk egész folyamán.

Bármilyen tartós benyomásokat szerezünk is az iskolában, mégis egészségünk ápolásán, testi erőnk fenntartásán, szellemi és erkölcsi életünk fejlesztésén folytonosan munkálkodni kell. Ennek a célnak kitűnő szolgálatot tehetnek a különböző sport, turista, testgyakorló egyesületek, a természetes életmódot kultiváló egyletek, az olvasó körök, a közművelődést szolgáló könyvtárak, múzeumok, színházak, a dalárdák, zeneegyesületek stb. Az ilyen-nemű egyesületek fejlesztésére tehát államnak és társadalomnak sokkal több gondot kell fordítani a jövőben mint eddig történt.

Gazdasági politika

Az emberek boldogulásának másik tényezője és előmozdítója a tökéletes gazdasági rend.

A gazdasági életet úgy kell berendezni, hogy az igazságos és biztos legyen.

Minden munkásnak meg kell kapni azt az anyagi jutalmat, amely megfelel annak az értéknek, mit létrehozott. A munka jutalma és a létrehozott érték közt *lehető* összhangnak kell lenni, mert csak így lehet elérni, hogy a javak világában az igazság uralkodjék.

A másik feltétele pedig a tökéletes gazdasági rendnek az, hogy az egyesek és egész népek gazdasági életében állandóság és biztosság legyen. Megfontolással kell vezetni a gazdasági életet, hogy az lehetőleg állandóan haladó irányt vegyen, de ne legyenek abban hirtelen emelkedések, mert azoknak természetes következménye a visszaesés, a pangás.

Már most ha a gazdasági rendet szemléljük, azt tapasztaljuk, hogy abban nagyon kevés az igazságosság és az előrelátás.

Hiszen mindenki tudja, — hogy a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem körében azok, akik nagy üzemek birtokában

vannak, vagy nagy *üzemet* vezetnek, munkájuk értékét messze túlhaladó jövedelmeket *élveznek*.

Ismeretes dolog az is, hogy telekspekulánsok, bankárok, közvetítők, *üzérek*, és vállalkozók igen sokszor munkájukkal arányban nem álló nyereségre tesznek szert.

Másfelől pedig azt látjuk, hogy a testi és szellemi munkások keresete nagyon gyakran sokkal kevesebb, mint amennyit azok megérdemelnek.

Szélsőséget látunk a mai társadalmi rendben, azt látjuk, hogy egyesek kezében nagy, sokszor óriási vagyonok vannak összehalmozva, másfelől pedig nélkülözést, szegénységet látunk, és látjuk társadalmunk szégyenfoltját a tömegek nyomorát.

A népek összmunkája hozott létre minden emberi alkotást e földön, s mégis azt látjuk, hogy minden társadalomban a vagyon csak egy kis csoport kezében van, míg az emberek túlnyomó része vagyontalan. Ugyan ki merné azt állítani, hogy ez az állapot igazságos? Ugyan van-e bátorsága valakinek azt mondani, hogy ez az állapot Krisztus tanításaival megegyezik? Bizony ha igazán a Megváltó szelleme volna köztünk, akkor ilyen igazágtalan állapotok nem lehetnének társadalmunkban.

Ami pedig az előrelátás hiányát illeti erre nézve azt gondolom elegendő utalni arra, hogy egyszer sok a munka, máskor pedig kevés. Az a helyzet ma, hogy egyszer munkásokban máskor pedig munkában van hiány. Ennek az állapotnak a következménye az, hogy a munkások tömegesen vándorolnak egyik helyről, országból, sőt egyik földrészből a másikba.

Az előrelátás hiánya az is, hogy a mezőgazdaság és ipar körében dolgozó munkások foglalkoztatása közt nincs meg a kölcsönösség. A mezőgazdasági munka időszakhoz van kötve, a szorgos munkaidőben kevés a munkás; a téli hónapokban pedig a mezőgazdasági munkásoknak kevés az elfoglaltságuk.

Az előrelátás a tervszerűség hiányának következménye az is, hogy a népességnek egy nagy része kis területeken, a modern nagy városokban tömörül össze, hol az emberi létnek természetes feltételeit, a levegőt, a fényt, a napot csak nagyon korlátolt mértékben szerezheti meg magának.

Az előrelátás hiánya abban is jelentkezik, hogy elemi csapások, baleset, betegség, munkaképtelenség, öreg kor és halál esetére való biztosítás, valamint az állatbiztosítás, még nincs kellőképp elter-

jedve, valamint kevés előrelátás nyilvánul abban is, hogy a *hitelezés* körül annyi visszaélés követhető el.

Azon szoros összefüggésnél fogva, mely a gazdasági rend és a többi közéleti viszonyok közt létezik« természetes hogy a gazdasági rend tökéletlenségei, a közéletnek minden mezején tökéletlenségeket teremtenek.

Már most vizsgáljuk, hogy miként lehet a gazdasági rend igazságtalanságait megszüntetni vagy legalább is jelentékeny módon csökkenteni és vájjon miként lehet egy előrelátó gazdasági rendet teremteni, melyben a gazdasági lét biztosítva van.

Mi legyen köztulajdon?

A legnagyobb fontossággal a gazdasági életben az a kérdés bír, hogy mely dolgok legyenek a köznek tulajdonában, s hogy mely dolgok lehetnek a magántulajdon tárgyai?

A természetes jog szerint a magántulajdonnak csak egyetlen alapja lehet, ez pedig nem más mint a *munka*. Amit az ember a két kezével létrehozott, amit agyával teremtett, az azoké, azt magának megtarthatja, elcserélheti, eladhatja, szóval afölött szabadon rendelkezhetik.

Ezen télelből önkényt következik, miszerint mindaz, ami *emberi* munka nélkül létezik, ami a természetnek ajándéka, a levegő, a víz, a föld, a földben lévő ásványok magántulajdon tárgyai nem lehetnek,

A mai jogi felfogás szerint, a földbirtok valamint a föld belsejében levő ásványok lehetnek egyes emberek kizárólagos tulajdonában. Ezen tény azonban nem változtat azon a természetes igazságon, hogy csak azok a dolgok lehetnek egyeseknek tulajdonai, amelyeket emberi munka hozott létre.

A földbirtokon levő magántulajdon *végső* forrása nem munka, hanem hatalmi tény vagyis foglalás.

A kel étkezést tekintve tehát a dolgok közt a szerint kell különbséget tenni, hogy emberi munka által jöttek-e létre, vagy pedig anélkül keletkeztek.

De a léthez való jog szempontjából is így kell megkülönböztetni a dolgokat.

Minden embernek egyenlő joga van a léthez, s mindenkinek egyformán joga van a földi létet lehetőleg elviselhetővé és kellemessé tenni, amiből önkényt következik, hogy mindenkinek joga van a lét fenntartásához és kellemessé tételéhez szükséges eszközökhöz is.

Ha elismerjük annak a jogosultságán hegy egyesek a földnek bizonyos területei fölött kizárólagos hatalmat gyakorolhatnak, akkor egyúttal tagadjuk másoknak a léthez való jogát.

A természet a földet, levegőt és vizet az egész emberiségnek ajándékozta, mindenki számára nyitva kell tehát tartani azokat az utakat, melyek a természet ajándékaihoz vezetnek. Nem lehet az emberek természetes jogából folyólag tehát megengedni azt, hogy egyesek háttározzák meg azon módokat és feltételeket, melyek mellett az emberek a természet által nyújtott ajándékokhoz hozzájuthatnak.

Ezen módoknak és feltételeknek megszabása csak a köznek joga lehet.

Nem tudok ugyan elképzelni olyan társadalmi rendet, mely lehetetlenné teszi azt, hogy egyik ember a másiktól bizonyos gazdasági függésbe kerüljön.

De másfelől az is bizonyos, hogy a léthez való jognak megtámadását, tagadását jelenti az, ha egyeseknek a hatalma odáig terjed, hogy ők tartják kezükben embertársaik létének fenntartásához szükséges természeti adományokat,

A mai gazdasági rend azoknak, akik a termelési tényezőket, főleg a földbirto-

kot kezükben tartják, nagy gazdasági szabadságot és hatalmat biztosít. Ellenben a vagyontalan tömegek függő helyzetben vannak azokkal szemben, akik a termelési tényezők, főleg a földbirtok fölött rendelkeznek. Idegen akaratnak vannak teljesen alávetve a nagy tömegek s így szabadságról beszélni csak hangzatos frázis.

Ez az állapot nem más, mint teljes szolgaság.

A léthez való jognak akadálytalan érvényesülése érdekében tehát szükséges, hogy a földnek használatára vonatkozó jogok ne egyesek, hanem a köznek kezében legyenek, vagyis más szóval szükséges, hogy a föld köztulajdon képezzen.

Az emberiség történetében nem egy példa van arra, hogy a földet megkülönböztették más dolgoktól, s ebből folyólag más jog alá is helyezték, mint a többi dolgokat. Es elég példa van arra is, hogy a társadalmi mozgalmak akörül forogtak, hogy kié legyen a föld?

E tekintetben sok adatot tartalmaz Damaschke Adolf német közgazdasági írónak „Bodenreform” című munkája. Az ő nyomán utalok itt a következőkre.

M ó z e s törvénye szerint a föld nem képezhetette egyesek tulajdonát, hanem az

közös öröksége az *egész* népnek, melyet Jehova csak használatúí engedett át. Mózes azt mondja: (3 könyv 25) „A földet, pedig senki örökre el ne adja; mert enyém ez a föld; mert ti én nálam jövevények és zsellérek vagytok.”

Mózes intézkedései szerint minden törzs egy bizonyos részt kapott az ország földjéből és pedig aszerint, hogy hány család tartozott a törzshöz.

Rendkívül nagy jelentősége volt Mózes azon intézkedésének, mely az ú. n. jubileumi évre *vonatkozott*: „Hogy megszenteljétek az ötvenedik esztendőt, és hirdessetek szabadságot a föld minden lakosának, kürt zengésének esztendeje legyen az néktek, akkor minden embernek szabad legyen *az ő jószágához* jutni, és az *ő nemzetsége közé hazamenni a rabnak.*” Továbbá: „a kürtölésnek esztendeje (jubileumi év) után való esztendőknek száma szerint végy valami jószágot a te felebarátodtól. Az esztendők számai szerint adja az is neked a jószágot.”

„Ha sok esztendő vagyon a szabadság esztendejéig, többet adj azért, amit véssesz? és na kevés esztendő van hátra, kevesebbet adj: mert az esztendőknek hasznát adja el neked.” (Mózes III. 25.) A földet tehát örökre eladni nem lehetett

Mózes törvénye szerint, hanem csak annak hasznait volt szabad bizonyos évek tartamára, vagyis a legközelebbi jubileumi évig eladni.

Érdekes intézkedés az is, hogy a házat el lehetett örökre adni, az eladónak csak az a joga volt biztosítva, hogy egy éven belül visszavásárolhatta a házat, ha ezt azonban nem tette, úgy a ház örökre a vevőé volt, s a jubileumi év elkövetkezésekor sem kapta vissza az eladó a házat. Mózes tehát a föld és ház közt megállapította a fennforgó természetes különbséget, t. í. azt, hogy a föld emberi munka nélkül keletkezett, a ház pedig emberi munka eredménye.

Mózes törvényének az volt a célja, hogy a földbirtokot, mint minden termésnek forrását, lehetőleg minél több ember számára tegye hozzáférhetővé, hogy ilyenformán a szegénységtől megóvja népet. Ezen cél elérése szempontjából rendelkezett úgy, hogy a földbirtokon egyesek korlátlan magántulajdont nem szerezhettek, hanem csak bizonyos időre terjedő használati jogot.

Idők folytán a zsidók nem tartották meg Mózesnek a földbirtokra vonatkozó rendelkezéseit, erről tanúskodnak a próféták könyvei, így például Esaiás próféta

következőket mondja: „Jaj azoknak, kik házukhoz más házat ragasztanak, mezőt foglalnak az ő mezejükhöz mindaddig, hogy semmi hely ne maradjon, hogy csak ti magatok lakjatok e földön!”

Izrael népének későbbi története is arról tesz tanúságot, hogy a szociális problémák közt a földbirtok kérdése mindig előtérben állott, s azt tekintették főkérdésnek.

A görögöknél is hasonló volt a helyzet. Már a legrégebbi időben elégedetlenek voltak azok, akik meglettek fosztva a földbirtoknak szabad használatától. Az elégedetlen népnek két főkövetelése volt, és pedig kívánták, hogy az állam váltsa meg a földbirtokot terhelő adósságokat, továbbá sürgették a földnek új felosztását. A földbirtoknak egyesek kezében való összpontosulása folytonos viszályoknak és néplázadásoknak volt okozója.

A görögöknél átment a köztudatba, hogy szabadság csak ott lehet, hol a földbirtok használata mindenki számára biztosítva van.

Plato az államról irt nagy könyvében azon nézetét fejezi ki, hogy a földnek köztulaj donnák kell lennie. Aristoteles is azt kívánja, hogy a földbirtok lehetőleg arányiagosan oszolja meg, mert csak

úgy lehet meggátolni *azt*, hogy nagy ellentétek keletkezzenek a társadalomban.

Krisztus előtt a hatodik században Athénben igen zavarosak voltak már a közállapotok, a sok társadalmi baj orvoslása Solonra bízott, aki a népnek igaz barátja volt. Az *első intézkedése* az volt Solonnak, hogy azok a polgárok, akik adósságaik miatt szolgáságba kerültek, szolgáságuk alól állami *pénzen* megváltattak. A jövőt illetőleg pedig úgy rendelkezett, hogy megtiltotta polgároknak adósság miatt való szolgáságba vetését.

További intézkedése volt Solonnak, hogy a földbirtokot terhelő magánadósságokat nagy részben töröltetni rendelte.

A legfontosabb rendelkezése azonban az volt, hogy egy bizonyos mértéken túl senki sem bírhatott tulajdonba földbirtokot. Solon aszerint, hogy mekkora volt az egyesek földbirtoka, négy osztályba sorozta a népet. A földbirtok képezte a közszolgáltatás, vagyis a hadiszolgálat alapját. Minél nagyobb volt valakinek a földbirtoka, annál nagyobb terhet kellett neki viselnie. Solon törvényeit Písisztratos tovább fejlesztette, ő különösen azokról igyekezett gondoskodni, kik a legszegényebbek voltak. A nemességgel folyton harcban állott, s akiken sikerült neki

győzedelmeskedni, azoknak birtokait a legszegényebb nép közt kiosztotta. Feljegyzendő és tanulságos ténye az is, hogy az ezüstabányákat állami tulajdonba vette, ezzel az állam részére igen gazdag jövedelmi forrást biztosított.

Nagy földreformátor volt Athénben Kleisthenes, aki bár egyik legelőkelőbb nemesi családból származott, mégis igazi demokrata volt. A nagybirtokosokat sikerült neki legyőzni, s a tőlük elvett birtokon négyezer szegény családot telepített le, akiknek gazdaságuk berendezésére s építkezésre állami pénzekből nagymérvű segítyeket adott.

Ha meggondoljuk, hogy abban az időben Athénben alig lakott húszezer szabad családnál több, úgy el kell ismerni, hogy Kleisthenes nagyterjedelmű reformot vitt keresztül, mikor négyezer családot földhöz és házhoz juttatott.

Ez a reform meg is hozta áldását, mert annak hatása alatt Athénben életerős földműves osztály fejlődött.

Spartában Likurgust említi a történelem, mint ki úgy akarta megszüntetni a belső viszályokat, hogy a földet a spártaiak közt úgyszólván egyenlően felosztotta, s akként rendelkezett, hogy a földbirtok fölött a birtokost nem illette meg

a szabad rendelkezés. Később azonban a földbirtokot megkötöttsége alól feloldották, aminek *azután* természetesen az lett a következménye, hogy idők folytán egyesek nagy birtokokat szereztek, sokan pedig elszegényedtek. Krisztus születése előtt a harmadik században a földbirtoknak aránytalan megoszlása folytán már tűrhetetlen állapotok voltak Spartában. Egy fenkölt szellemű király Agis azon bátor lépésre határozta el magát, hogy egy indítványt terjesztett elő, mely szerint az egész földbirtok a nép közt ismét lehetőleg egyenlő arányban felosztassék. A királynak és családjának nagy földbirtokai voltak, s ők voltak az elsők, akik birtokaikat felosztás céljából rendelkezésre bocsájtották. Agis király ugyan nem volt képes különböző kedvezőtlen körülmények folytan tervét keresztül vinni, sőt nemeslelkűségét életével *fizette meg*, *de* utódja Kleomenes, kit bátorsága miatt fiatal oroszlánnak neveztek, keresztül vitte, hogy a földbirtokot terhelő adósságokra vonatkozó adóslevelek megsemmisítették s a földbirtok a nép közt újra felosztott.

Róma alapítása után vagy kétszáz esztendővel (Kr. e. 500 körül) már nagy szociális küzdelmekről beszél a történelem. E küzdelmek főleg a földbirtokért

folytak. Az előkelő családok lassanként nagy terjedelmű birtokokat szereztek, melyeket rabszolgákkal műveltettek. A nép mindig jobban elégedetlen lett sorsával, s arra határozta el magát, hogy kivándorol Rómából a „Szent hegyre” s ott új községet alapít, melyben a föld közös lesz. Nemsokára megegyezés jött létre a patríciusok és plebejusok közt, a nép visszatért Rómába, de a földreform kérdése a napirendről nem került le.

Licinius Stolo (Kr. e. 376) néptribun, hogy véget vessen a társadalmi harcoknak, egy törvényjavaslatot dolgozott ki, mely többek közt elrendeli, hogy a községek földjeiből senki sem bírhat többet, mint 500 holdat (ami körülbelül 250 kat. holdnak felel meg), s hogy a birtokosok kötelesek a földek után adót fizetni.

Az állami földeket illetőleg pedig Licinius úgy intézkedett, hogy azokat lehetőleg egyenlő arányban bárki bérbe tehesse.

Tíz évig küzdöttek Licinius és elvtársai, míg a javaslatokból törvény vált. Licinius törvénye egy évszázadon át tiszteletben tartatott, s ezen idő alatt a nép jólétnek örvendett s Róma felvirágzott. Idők multán azonban a Licinius féle törvények mindig jobban feledésbe mentek,

illetve mellőztettek. Róma diadalmas háborúi által nagy földterületeket szerzett, amelyeknek jelentékeny része az optimatesek (gazdagok pártja) kezébe került. A nagybirtokosok mindig több hatalmat kerítettek kezükbe, s a népet mindig jobban elnyomták. Egy korszak következett itt be, melyben a parasztság folyton gyengült, a nagybirtokos osztály pedig mindig hatalmasabb lett.

Mikor már az elégedetlenség igen magasra nőtt, Tiberius Grachus néprömbös (Kr. e. 133) volt az, ki elhatározta, hogy a Licinius féle törvényeknek ismét érvényt szerez. Az első indítványa az volt, hogy azok az állami birtokok, miket a gazdagok minden ellenszolgáltatás nélkül használtak, visszavéssenek és kis parcellákban római polgároknak bérbe adassanak. Egy bizottság lett kiküldve, melynek feladata volt megállapítani, hogy mely birtokok képezik az államnak tulajdonát, amelyek tehát visszaveendőek és kis részletekben bérbeadandók.

A gazdagok nagy felháborodással vettek tudomást Tiberius Grachus terveiről s hatalmas mozgalmat indítottak ellene. Tiberius Grachus azonban teljes eréllyel és lángoló lelkesedéssel védte álláspontját és szembe szállt a gazdagokkal.

Ezen küzdelmek során tartott egyik beszédjéből jegyezte fel a történetírás a következő *részletet*: „A vadállatoknak vannak barlangjaik, de azoknak a férfiaknak, kik Itáliáért harcolnak és meghalnak, nincs egyebük mint levegőjük és az égnek világossága. Hontalanul tévelyegnek ők ide-oda feleségeikkel és gyermekeikkel. Nem hazugság-e az, ha a hadvezérek azzal buzdítják a katonákat a harcra, hogy védelmezzék meg őseiknek sírhaímaít és a saját házaiknak oltárait? Ok másoknak a bőségeért és gazdagságáért küzdenek; a földkerekség urainak nevezik őket, s nem mondhatnak egy *rögöt sem* tulajdonuknak.”

Nagy elkeseredéssel folyt a két párt közt a harc, s mikor *elérkezett* a nap, hogy Tiberius Grachus újból néptribunná választassék, ellenségei azon ürügy alatt, hogy a királyi méltóságra vágyik, megtámadták és háromszáz hívével együtt megölték.

Az állami birtokoknak visszavétele s kis parcellákban való bérbeadása azonban Tiberius Grachus halála után is folytatódott. Kr. e. 123. évben Tiberius öcsse Gajus választatott meg néptribunnak, aki a legteljesebb odaadással folytatta bátyjának munkáját.

A gazdagok azonban ellene is elkésredett harcot folytattak, s egy összeütkezés alkalmával Gajus Grachusnak 250 hívét leölték. Gajusnak sikerült ugyan megmenekülni, de elkésredésében maga kezével véget vetett életének.

Izrael népének, valamint a görögök és rómaiak történetéből láthatjuk, hogy a földbirtok körül folytak a szociális mozgalmak. Ezen népek története megtanít bennünket arra, hogy azok a népvezetők, akikben igazságos érzület lakozott, s akikben előrelátás volt, a földbirtokot soha sem tekintették közönséges árunak, mely egyik kézből a másikba vándorolhat. A felhozott történelmi adatok amellet bizonyítanak, hogy az említett népeknél mindig meg volt a vágy, az akarat arra nézve, hogy a földnek használatához lehetőleg mindenki hozzáférhessen, vagyis meg volt mindenütt az a törekvés, hogy a földbirtok fölött ne az egyesek, hanem az összesség rendelkezék.

De nemcsak a zsidóknál, görögöknél és rómaiaknál voltak ilyen törekvések, hanem a föld egyéb népeinél is.

A híres amerikai író Henry George „Haladás és szegénység” című nagyszerű munkájában utal arra, hogy sok utazó és történetírónak alapos kutatásai és nyo-

mozásai alapján kétségtelenül megállapítottatott, miszerint mindenütt, hol emberi társadalmak keletkeztek, a földbirtok használata nem magánosok jogának, hanem közös emberi jognak tekintetett.

Ezen kutatók közül egyik legnevezetesebb Emil de Laveleye a következő mondatban foglalja össze kutatásainak eredményét: „Minden őstársadalomban a földbirtok közös tulajdona volt a törzsnek, s mindenütt időnként újra felosztás alá került a törzsekhez tartozó családok közt, a cél az volt, hogy mindnyájan élhessenek munkájuk után a természet útmutatásai szerint. Ilyenformán mindenkinek jóléte az ő munkabírástól és eszétől függött, és senki sem nélkülözte a létének fenntartásához szükséges eszközöket, s gondoskodva volt arról, hogy nagy egyenlőtlenségek a vagyonban ne keletkezhesenek.”

A hűbérrendszer elmélete szerint az uralkodó, mint a népnek képviselője volt az egyetlen tulajdonosa a földnek. Ezen viszonyából származó jogokat az uralkodó egyes személyekre átruházta, viszont azonban azok, akik jogokat nyertek valamely földbirtokra, kötelességeket is vállaltak magukra, mely kötelességek katonák állításában, iskolák fenntartásában, szegé-

nyekről való gondoskodásban, betegek ellátásában stb. nyilvánultak.

A földbirtok tehát a hűbérrendszer *idejében* is köztulajdonnak tekintetett, mert hiszen a fejedelem nem személyes joga alapján rendelkezett a földbirtokkal, hanem mint a nép jogának és hatalmának képviselője.

A hűbérrendszer idejében igen sok községi birtok keletkezett. A tudományos kutatások kiderítették, hogy a hűbérkorokban Európának úgyszólván minden országában igen nagy terjedelmű községi birtokok voltak.

A hűbérrendszer megszűnésével egybeesik ama törekvés, hogy a föld is szabad legyen. Az a felfogás kezdett elterjedni, hogy kötött földön nem lehetnek az emberek szabadok. A magántulajdon a földbirtokon mindig nagyobb terjedelmű lett, s ez a körülmény azt eredményezte, hogy folytonosan szaporodik a függő viszonyba kerülő emberek száma, hogy mindig kevesebb lesz az önálló existencia és több lesz a proletár.

A földnek felszabadítása nem szabadságot, mint ahogy azt remélték, — hanem szolgaságot hozott az emberek sokaságára.

Minden nagyobb szabású társadalmi reformnak az a legnagyobb akadálya, hogy az emberek azt, ami hosszabb időn át létezik, természetesnek és szükségesnek találják. Így van az a magántulajdonnak a földbirtokra vonatkozó jogosultságával is. A törvényekbe, felfogásunkba és szokásainkba annyira befészkelte magát az a gondolat, hogy a földbirtokon is jogosult a magántulajdon, hogy az embereknek óriási többsége nem is gondol arra, hogy egy olyan társadalmi rend is lehetséges volna, melyben a földbirtok köztulajdon lenne.

„A tulajdon szentségére” történik mindjárt hivatkozás, ha valaki megpendíti, hogy a földbirtokra vonatkozólag a magántulajdonnak nincs jogosultsága. Ha ezt valaki állítani meri, úgy mindjárt készen vannak az emberek azzal a váddal, hogy az illető felakarja forgatni a mai állapotokat.

Persze azok, akik örökösen a „tulajdon szentségére” hivatkoznak, azt egészen elfeledik, hogy abban a társadalomban, hol a földbirtok köztulajdont képezne, sokkal több ember szerezhetné meg az élethez szükséges anyagi javakat, mint ma. Ők nem akarnak tudomást venni arról, hogy a földbirtok köztulajdonba

vételének csakhamar az lenne a természetes következménye, hogy ott, hol most nyomorult proletárok tengetik életüket, tisztességes módon lévő földbérlők élnének.

És a nagy tömegek nem is tudják azt, hogy amint fentebb kimutattam, az eredeti társadalmakban a földbirtok mindenütt az összeség tulajdona volt. A régi társadalmaknak gazdasági élete persze hogy sokkal egyszerűbb volt, mint a modern gazdasági élet, és mert ma sokkal kifejtettebb és szövevényesebb a gazdasági élet, az emberek azt hiszik, hogy rég letűnt gazdasági intézmények közül egy sem illik bele a mai világba.

Nos hát, ha még százszor szövevényesebb és fejlettebb lesz is idők folytán a gazdasági élet, — a természet rendjét megváltoztatni soha nem fogja. Úgy volt mindig és úgy lesz örökké, hogy minden gazdasági lét a földben gyökeredzik. A föld szolgáltatja a táplálékunkat, ruházatunkat és lakásunkat, s ezt a mi fenntartónkat, létünknek ezt az örök forrását, munkálkodásunk színhelyét kezdetétől végig, amíg csak emberi társadalmak lesznek, olyan jogrend alá kell helyezni, mely

annak használatát, a rajta való munkálkodást és lakást mindenki számára lehetőleg biztosítja. Köztulajdonná kell tenni a földet, s a föld méhében lévő természeti kincseket, s úgy kell kezelni, hogy ahhoz minél több ember közvetlenül hozzáférhessen.

Csakis az ilyen jogrendben lesz elismerve mindenkinek a léthez való joga. Ez a jogrend képezi az alapját a népies kormányzásnak, a demokráciának. Ez a jogrend fog tisztes megélhetést biztosítani mindenkinek, aki dolgozik.

Ilyen jogrendet akarnak megteremteni a szocialisták, — akik programjának az alapját a termelési tényezőknek, tehát legelső sorban a földnek köztulajdonba vétele képezi. De a szocialistákon kívül is sokan vannak ma már, akik a földbirtokot köztulajdonná akarják tenni, vagy legalább is azt akarják, hogy a köztulajdont képező földbirtok, nevezetesen az államnak, városoknak, községeknek és közérdekű társaságoknak (szövetkezeteknek) földbirtoka minél inkább szaporítottassék, s annak használata minél több ember számára közvetlenül hozzáférhetővé tétessék.

Az újabb időben egyre növekszik azoknak a közgazdáknak, jogászoknak és bölcsészeknek száma, akik azt az álláspontot foglalják el, hogy a köztulajdont képező földbirtokot nagy arányokban kell szaporítani.

A múlt század egyik legnagyobb gondolkodója Herbert Spencer erről a kérdéstről így nyilatkozik: „Ez a tan a civilizációnak legmagasabb álláspontjával összeegyeztethető, s amellett kivihető anélkül, hogy általános közösséget eredményezne, s anélkül, hogy a meglévő társadalmi berendezéseknek aggodalomra okot adó felforgatását eredményezné. A változás mindössze abban állana, hogy mások lennének a földbirtokosok. A magánbirtokok közbirtokká változnék. Ahelyett, hogy egyesek birtokolnák a földet, az egyesült nagy test, az egész társadalom venné azt birtokba. A földművesek nem egyesektől, hanem az államtól bérelnék a földet. Az uradalmi tisztek helyett közhivatalnokok szednék a bért. Az ilyen állapot az erkölcsi parancsokkal a legteljesebb összhangban állana. Ezen rend mellett minden ember részese lenne a földbirtoknak, és mindenkinek meg lenne adva a mód és lehetőség arra, hogy földbérlő legyen.”

A földreform *eszméje* a szocialista körökön kívül is napról-napra nagyobb terí hódít. Ott van a német földreformerek egyesülete, mely mintegy húsz éve működik s melyhez körülbelül 500,000 ember tartozik. A német földreformerek programjának egyik sarkalatos pontja a városi és községi birtokoknak lehető nagy arányokban való szaporítása.

Öt évvel ezelőtt alakult Németországban a német „Gartenstadt-Gesellschaft”, ennek a társaságnak az a célja, hogy a nagy városok közelében területek vásároltassanak s ott új telepek, esetleg új községek keletkezzenek, hol a földbirtok közös marad. Drezda, Nürnberg, Chemnitz, Magdeburg, Karlsruhe, München stb. városok közelében ilyen telepek vannak keletkezöben.

Stuttgartban néhány év óta egy „Verein zur Begründung ländlicher Heimstätten” nevű egyesület működik, mely feladatául tűzte, kisebb mezőgazdasági telepeket létesíteni közös tulajdont képező földbirtokon.

Berlin mellett O r a n i e n b u r g b a n pedig húsz évvel ezelőtt egy telep keletkezett, hol a földbirtok közösnek nyilvánított. Ez a telep ma *virágzó* állapotban van, s tanulságos például szolgál arra nézve, hogy a földbirtoknak közös-

sége mellett az általános anyagi jólét legjobban van biztosítva.

A köztulajdont *képező* földbirtok szaporításán kívül, a német földreformerek a kőszénbányák államosítását, továbbá a nagy vízierőknek köztulajdonba vételét is követelik. Ezen követelésük is tehát közeledést képez a szociáldemokraták programjához.

De nemcsak Németországban terjed a földreform mozgalom, hanem Angliában, Franciaországban, Schweizban, Dániában és Norvégiában is.

Ma még ugyan kis tért hódított meg a földreformerek mozgalma, de azért már annyira megerősödött e mozgalom, hogy további fejlődése, haladása biztosítva van.

További kérdés, hogy a természet ajándekain kívül, azon dolgok közül, melyeknek az a rendeltetése, hogy új dolgokat hozzanak létre, vagy hogy a termények, áruk forgalomba hozását eszközöljék, illetve a közlekedést elősegítsék, melyek vétessenek ki a magántulajdon köréből és tétessenek köztulajdonná?

Nézetem szerint az erőfejlesztési telepek, a vasutak, hajózási vállalatok nemkülönben a vízvezetékek és közvilágítási telepek közül azok, melyek nagy üzemük,

széles terjedelmüknél fogva közérdekű jellegűek, lehetőleg köztulajdonba veendőek.

Ezek a tényezők oly nagyfontosságú közszükségletek kielégítésére vannak hivatva, hogy azoknak birtokolásával járó hatalmat egyeseknek, vagy csoportoknak kezében hagyni nem lehet, mert akkor a közszükségletek kielégítésénél nem a közérdek, hanem a magánérdek lesz a döntő.

Ellenben a gyárak, műhelyek, gépek és szerszámok magántulajdonban hagyandók, Nekem az a véleményem, hogy ha a most említett termelési tényezőket is köztulajdonná teszi a társadalom, úgy az emberek szabadsága, egyéni erőnk, képességünk, hajlamaink, szóval személyiségünknek érvényesülése igen szűk korlátok közé lesz szorítva, s így sok hasznos és áldásos képesség fejlődése meg lenne gátolva.

A kérdésben forgó termelési tényezőknek köztulajdonba vételét tehát a társadalom haladása szempontjából kívánatosnak nem tartom. E szabály alól csak a legnagyobb gyárakra t. í. azokra nézve kellene kivételt tenni, melyek több ezer munkást foglalkoztatnak.

Ami a pénzügyeket és biztosító társaságokat illeti, azoknak kettős feladatuk van. Elsősorban kötelességük gondoskodni arról, hogy a kezelé-

sükre bízott tőkék feltétlenül biztosítva legyenek« másod sorban pedig feladatuk, a náluk összegyűjtött összegeket oda juttatni, hol azokra a közérdek szempontjából legnagyobb szükség van. Az összegyűjtött tőkéknek oda kell jutni, hol azok a közgazdaság talaját legjobban megtermékenyítik, hol azok a közjólét emelésének legtöbbet használhatnak,

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a magánintézetek nem töltik be ama nagy közérdekű hivatást, amit betölteniök kellene. Ez egészen természetes dolog, mert hiszen minden magánintézet elsősorban az ő külön magánérdekét van hivatva szolgálni.

Számtalan szomorú példa van arra, még a legműveltebb államokban is, hogy pénzintézetek és biztosító társaságok kockázatos vállalatokba mennek bele, nagy veszteségeket szenvednek s a náluk elhelyezett takarékbetétek részben, sőt egészben elvesznek. Hogy az ilyen veszteségek, egyik legáldásosabb erénynek t. i. a takarékoságnak kifejlődésére és fokozására mily károsan hatnak, — azt felesleges bizonyítani. Valamint nem kell bizonyítani azt sem, hogy nagyobb pénzintézetek bukása széles körben okoz károkat, zavarokat és megingatja a közhiteit.

Ami pedig az összegyűjtött tőkéknek elhelyezését illeti, itt sem lesz mindig a közérdek kielégítve.

E tekintetben elegendő utalni arra a körülményre, hogy a munkások, kisiparosok, kisgazdák, szóval a kisexistenciák hiteligényei nem lesznek egyáltalában, vagy legalább nem lesznek méltányosan kielégítve.

A hitelügy a mai modern gazdasági életben, a javak termelésénél és forgalomba hozásánál rendkívül nagy jelentőségre tett szert. Következményeiben kiszámíthatlan jelentősége van annak a kérdésnek, hogy az összegyűjtött tőkék milyen néprétegek közt, és mily célra lesznek elhelyezve.

Minél fejlettebb a gazdasági és társadalmi élet, annál inkább kidomborodik, hogy takarékbetétek gyűjtése, az összegyűjtött tőkék elhelyezése, valamint a biztosításnak minden ága, közérdekű ügy, — amiből tehát természetesen nem következhetik más, mint az, hogy ezen ügyeknek elvégzését nem lehet egyesek, vagy csoportok kezében hagyni, hanem azoknak ellátását lehetőleg az összességre vagy az összesség valamely részére, más szóval az államra, a városokra, községre kell bízni.

Ezek után összefoglalva az elmondottakat, elvi álláspontom az, hogy köztulajdon legyen minden, ami emberi munka nélkül jött létre, vagyis a földbirtok, a föld belsejében lévő ásványok, és a vízi erők, továbbá lehetőleg köztulajdonba veendő a közlekedési eszközök, erőfejlesztési telepek, vízvezetékek és közvilágítási telepek. Valamint lehetőleg közintézményekké teendők a pénzügyintézetek és a biztosítási társaságok.

Hangsúlyozni kívánom itt, hogy az emberek alkotói vágyát, vállalkozási kedvét tekintem a haladás egyik legfontosabb tényezőjének, ezen képességek számára tehát a jövő társadalomban is feltétlenül biztosítandó a tér. Ennélfogva okvetlenül biztosítandó lesz a jövő társadalomban a köz számára az a hatalom, hogy korlátolt számban nagyobb földbirtokok is lehetségesek legyenek. Valamint gondoskodni kell arról, hogy nagy ipari termelők számára szintén korlátolt mértékben megadassék az alkalom arra, hogy nagyobb vízi erőket, az erőfejlesztési telepeken előállított erőből nagyobb mennyiséget bérelhessenek, és hogy a földnek emberi munka nélkül keletkezett, minden néven nevezendő termékeiből, feldolgozás céljából nagyobb mennyiséget vásárolhassanak.

Gazdasági szervezkedés.

Egy tökéletes gazdasági rend kialakulásának elengedhetetlen feltétele az, hogy az emberek bizonyos gazdasági tevékenységeket ne egyenként, hanem egymással szövetkezve, végezzenek. Más szóval kifejezve gazdasági téren szervezkedni kell a embereknek abból a célból, hogy a gazdasági rend tökéletesebb legyen.

Az embereknek összeműködése természetes rendeltetésünkől származik, szociális hajlamunkban, társas lényünkben találjuk meg annak okát. Az együttműködés, az összetartás által egyik ember a másikat támogatja, buzdítja, oktatja, erősíti, vagyis az emberek egymást kölcsönösen segítik.

A kölcsönös segítségnek a társadalmi élet minden terén fontos szerepe van, de a legfontosabb tényezővé a gazdasági életben válik. A gazdasági tevékenység a legnagyobb jelentőséggel bír az emberi életben, mert hiszen az élelem, a ruházat, a fűtőanyag beszerzése, a lakások építése stb., szóval az anyagi lét fentartására szükséges eszközök megszerzése, a legelső feladat itt e földön, mert ezen eszközök nélkül az emberiség néhány nap

alatt elpusztulna. A gazdasági tevékenység körében van tehát a legnagyobb jelentősége a kölcsönös segítségnek, s a történelem bizonyítja, hogy már a legrégebb népek gazdasági életében egy vagy más formában jelentkezett a kölcsönös segítség.

E helyen utalok Krapotkin Péter hercegnek „K ö l c s ö n ö s s e g í t é s a z állatok és e m b e r e k k ö z t” című rendkívül érdekes könyvére. Ez a kitűnő orosz író hosszú éveken át kutatta az állatok világát és tanulmányozta az emberi társadalmakat s tapasztalatait az említett munkájában közzétette. Közvetlen megfigyelései alapján ő is arra az eredményre jutott, hogy az állatfajok túlnyomó részben társaságban élnek, s hogy a társas állatok együtt keresik élelmüket, együtt vadásznak, együtt halásznak, együtt költenek, együtt vándorolnak, s együtt védekeznek ellenségeikkel szemben, Krapotkin megállapítja, hogy a társas állatok a létért való küzdelmüket együttes működésükkel jelentékenyen megkönnyítik, s arra a meggyőződésre jut, hogy a társas állatok fennmaradásuknak, fejlődésüknek főfeltételét együttes működésüknek, egymás kölcsönös segítségének köszönhetik.

Az emberi társadalmakat Krapotkin ősidőktől kezdve a mai napig vizsgálat tárgyává tette s kimutatja, hogy az emberek együttműködése egy vagy más formában minden társadalomban meg volt és meg van.

A tudósok fáradhatatlan kutatásai nyomán arra a következtetésre kell jönnünk, hogy az emberek a történelem előtti időkben nem folytattak egymás ellen harcot abból a célból, hogy élelmüket és ruházatukat megszerezzék, hanem törzsekben élve, élelmüket és ruházatukat közösen szerezték be, s lakóhelyüket együtt építették fel.

Franciaországban. Schweizban és Dániában talált leletek arról tanúskodnak, hogy az emberek már a kőkorszakban társaságban éltek és dolgoztak. Az említett helyeken ugyanis a kőszerszámokat nem elszórva találták meg a kutatók, hanem, egymás mellett nagyobb számban, amiből arra lehet okszerűen következtetni, hogy az emberek már a kőkorszakban is együtt munkálkodtak.

A törzsekből idők folytán kifejlődtek a faíuközségek. A közösen elfoglalt terület közös tulajdona volt a lakosoknak. Házaikat közösen építették a faluközségek lakói, e mellett a vadászást, halászszt

együtt folytatták, földjeiket együtt művelték, állatjaikat együtt legeltették és gyümölcsös *kertjeiket* együtt gondozták» Az ó- és középkori falú nemcsak közösséget jelentett a földbirtokon, hanem az a gazdálkodásra való egyesülést is jelentette.

Ha elgondoljuk, hogy kétezer esztendővel ezelőtt milyen feneketlen mocsarak, vad folyók és rengeteg erdők voltak Európában, bizony el kell ismerni, hogy óriási munkát végeztek őseink, amíg lakhatóvá tették földrészünket. Ezt a munkát az ő primitív eszközeikkel és hiányos ismereteikkel csak úgy tudták elvégezni, hogy a faluközségek lakosai egyesült erővel fogtak a munkához. A tudós kutatók egyértelműen kimutatták, hogy a faluközségekben a kölcsönös segítség igen erősen ki volt fejlődve, s ennek tulajdonítható, hogy a faluközségek olyan eredményesen tudtak dolgozni.

A tizenegyedik században a közösségnek egy új alakulata képződött t. i. a céhek. Kézművesek, kereskedők, halászok, vadászok, parasztok egyesületekben tömörültek. Később festők, szobrászok, tanítók, egyetemi tanárok, papok stb. szintén alakítottak egyesületeket, s így a középkor városaiban az egyesületi élet nagy mértékben elterjedt. Az alapgondo-

lattk az egyesületeknek mindenütt ugyanaz volt, t. h. hogy az egynemű foglalkozást űzők közös céljaik elérésében egymást segítsék,

A középkori városok a különböző céheket védelmükbe vették s azoknak békés fennállását és fejlődését minden módon igyekeztek biztosítani.

A termelés, a munka nagy megbecsülésben és támogatásban részesült a középkori városok részéről, de gondoskodtak arról is, hogy a fogyasztók érdekei is megvédessenek. A középkori városok vezetői felismerték azt az igazságot, hogy nem lehet érdeke a termelőknek a fogyasztók kizsákmányolása, mert az ilyen eljárással gyengül a fogyasztó, csökken a vásárlóképesség, s így a termelésnek is csökkenni kell. A középkori városok helyes gazdasági érzékről tettek tanúságot, mikor alapelvül állították fel azt, hogy a városoknak gondoskodni kell arról, hogy a lakosság első rendű életszükségleteit méltányos árban és jó minőségben elégíttesse ki. Ennek a célnak elérése végett a középkori városok vásári szabályzata elrendelte, hogy a vásárra hozott árúk először a közvetlen fogyasztóknak kínáltassanak megvételre s csak ha a fogyasztók szükségleteiket már fedezték, akkor engedték meg az élelmiszerekkel, tűzifával keres-

kedést folytatóknak a vásárlást. A fogyasztók érdekeinek megvédését szolgálta az az intézkedés is, hogy gabonát, lisztet, szenet stb. a városok vásároltak, s ők adták el a közvetlen fogyasztóknak, Nemkülönb a fogyasztók megvédése okából honosodott meg az a szokás, hogy a városok bizalmi emberei befolytak a forgalomba hozott árúk eladási árának megállapítására, A középkori városokban általánosan elterjedt az a szokás, hogy a kereskedők nem önmaguk határozták meg az árakat, hanem a városok polgármestereivel vagy más bizalmi emberekkel egyértelműen.

ismeretes dolog, hogy a XI-dik századtól kezdve a XVI-dik századig terjedő korszakban, Németország, Franciaország, Italia, Anglia stb. városaiban a kézművesség, az építészet, a kereskedelem nagyon virágzó állapotban volt. Ez a virágzás, a gazdasági életnek ez a gyors és hatalmas fellendülése főleg abban találja meg magyarázatát, hogy a közszellem nagy mértékben át volt hatva a kölcsönös segítségnek nagy jelentőségétől. Az említett korszak városainak fényes gazdasági eredményeit, a polgárok összetartása, egyesült ereje, kölcsönös támogatása hozta létre.

A XVI-ik század táján hanyatlásnak indultak azon társadalmi egyesülése-, melyek a kölcsönös segítség eszméjén alapultak. A falu közösségek, a céhek s a polgárok mindenféle egyesületei lassanként mindig szűkebb térre szorultak. Új eszmeirány keletkezett, a központi állam; hatalom megerősödésében, növekedésében látták az emberek a fejlődésnek, a haladásnak útját. A XVIII-ik század vége felé oda fejlődtek a dolgok, hogy a közvélemény a polgárok egyesüléseit a közjólét szempontjából egyenesen károsnak találta. Az állami hatalom akadályokat gördített a polgárok egyesülései elé, minden módon megnehezítette azoknak működését.

A munkások egyesüléseit természetesen még inkább károsnak és veszedelmesnek találták. Feljegyzésre érdemes dolog, hogy a nagy francia forradalom idejében a nemzeti convent büntetés terhe mellett megtiltotta a munkásoknak, hogy egyesületeket alakítsanak, ugyanazt tette az angol országgyűlés is. Az volt a felfogás, hogy egyedül az államnak a hivatása a polgárok jólétéről gondoskodni, nem engedhető tehát meg, hogy a munkások helyzetük javítása céljából szervezkedjenek.

Ez a felfogás azonban nem sokáig tartotta fenn magát, mert a XIX-ik század *közepe* táján már látjuk, hogy a társadalom szervezkedése ismét megindul. Napjainkban mindig nagyobb arányokat ölt a szervezkedés. A munkások szakok szerint szervezkednek, hogy a munkabért egyöntetűen megállapítsák, a munkaidőt meghatározzák és általában a munkaviszonyokat szabályozzák. *Szervezkedik* a tőke, szervezni látjuk a termelést, az értékesítést, a fogyasztást, a hitelt, a biztosítást, újabban tapasztaljuk, hogy a lakásbérlők is szervezkednek. Mindig jobban felismerik az emberek azt az igazságot, hogy a gazdasági élet vezetésének, a gyengék erősítésének, a gazdasági erők célszerű felhasználásának, a gazdasági ellentétek csökkentésének, a gazdasági lét biztossá tételének, a gazdasági élet egyenletes haladásának, elengedhetetlen feltétele a szervezkedés, valamint, hogy fetétele annak is, hogy a javak világában több legyen az igazság és erkölcs.

Ezen igazságoknak felismerésére kell visszavezetnünk a gazdasági élet minden ágában tapasztalható szervezkedést.

Az általános választói jog.

Minél fejlettebb valamely társadalom, annál több tagozatra oszlik. A társadalom fejlődése magával hozza a foglalkozások különbözőségének szaporodását. A modern társadalomban a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, forgalom, hitel, szóval a gazdaság körében, valamint az egyéb foglalkozások körében, a munka megosztás sokkal nagyobb mint a régebbi társadalomban. A foglalkozások sokfélesége egyik jellegzetes vonása a modern társadalomnak, valamint jellegzetes vonása az is, hogy nagy vagyonok összepontosulnak egyesek kezében, másfelől pedig szaporodik a testi vagy szellemi munkájuk után élő vagyontalan elemek száma.

A sokféle társadalmi tagozatnak természetesen külön kívánságai, törekvései, érdekei vannak, melyek érvényesülni akarnak a községi, városi és különösen az országos politikában. Az érvényesülésnek csak egyetlen lehetősége van s pedig az, hogy mindenkinek, férfinak és nőnek 24 éves korában megadassék a választói jog a községi, városi és országgyűlési képviselőket illetőleg. Az elvi álláspont e tekintetben nézetem szerint nem lehet más mint az, hogy minden

nagykorú, épelméjű, olvasni és írni tudó ember a legjobban tudhatja, hogy miféle gazdasági és kulturális intézmények szolgálnak az ő javára, miféle intézmények elégítik ki az ő szociális szükségleteit.

A vagyon és a nagyobb műveltség uralkodott eddig, de ez az uralom sehol sem váltotta be azt, amit tőle vártak. A civilizált ember értelmileg ugyan rendkívül fejlődött, de ethikai színvonala még ma meglehetősen alacsony. Túlságosan önző még a civilizált ember, s így nem várható tőle, hogy a kezében lévő hatalmat úgy gyakorolja, amint azt embertársainak érdeke megkívánja, s ahogy azt a felebaráti szeretet követeli.

Hogy a hatalmat kezükben tartó társadalmi osztályok nem kezelik a hatalmat igazságosan, azt mindenki akinek szeme van, láthatja. Igazságos dolog talán az, hogy az államok a fogyasztási adókból, vagyis abból az adónemből, mely főleg a vagyontalan tömegek filléreiből gyűl össze, fedezik szükségletüknek egy igen tekintélyes részét?

Vagy igazságos dolog talán az, hogy akik százazreket, sőt milliókat örökölnek, ugyanolyan vagy csak valamicskével nagyobb százalék szerint lesznek örökségi adóval megterhelve, mint azok, akik

néhány száz koronát örököltek? Az állam az ő gazdasági rendjével és intézményeivel lehetővé teszi nagy vagyonoknak szerzését, az állam a közpénzekből fenntartott közigazgatásával, rendőrségével és bíróságával megvédi a vagyont. A társadalom széles néprétegei az önmunkájukkal, a termelt cikkek fogyasztásával, a földbér, házbér, használati díj, kamat stb. fizetésével lehetővé teszik egy kisebbségnek a vagyonszerzést. Ezekből a tényekből igazságosan nem lehet másra következtetni mint arra, hogy mikor valaki földi pályáját befejezte, anyagi javait adja vissza legalább jelentékeny részben annak az államnak és társadalomnak, amely a javak szerzését neki lehetővé tette.

És mégis azt látjuk, hogy a vagyonos osztályok azokat a javaslatokat, melyek az örökségi adónak aránylag csak igen csekély emelését *tervezik*, nagy ellen-szenvvel fogadják s hatalmukat arra használják fel, hogy az ilyen törekvések meg ne valósulhassanak.

Nézzük továbbá az alkoholkérdést. A tudomány és a tapasztalat bizonyítja, hogy az emberek egészségére és erkölcsére romboló hatással van az alkoholnak nagyobb mértékben való fogyasztása. A társadalom mozgalmat indít az alkohol ellen,

ez a mozgalom azonban csekély eredményt képes *elérni*, mert hisz az állam az *a l k o h o l* után adót vesz s így *érdeke* az, hogy minél több szesz fogyasztassék. A helyzet az, hogy az állam inkább *elnézi* az alkoholnak pusztítását, mintsem hogy lemondjon egy jövedelmi forrásról. Valóban ha az állami hatalom mostani *kezelői* ellen egyebet nem is tudnánk felhozni, mint azt, hogy az alkoholfogyasztást előmozdítja, ez magában eléggé igazolja azon állítást, hogy az államok törvényhozásai és kormányai még nem viselik igazán szívükön a közérdeket.

Folytathatnám elmélkedéseimet, könnyű volna kimutatni, hogy a társadalmi nyomor, a szegénység, a prostitúció, a bűnesetek szaporodása, a betegségek terjedése, az erkölcsök hanyatlása stb. főleg arra vezethető vissza, hogy az államok gazdasági és kulturális szükségleteit a hatalmat kezelő vagyonos és nagyobb műveltséggel bíró osztályok nem elégítik ki.

Ma már kétségbe nem vonható tény, hogy igazán népies politikát csak attól a törvényhozó testülettől várhatunk, amely az általános választói jog eredményeképpen jön létre.

Az általános választói jognak a közéletre igen áldásos hatása van. Felébreszti ez az intézmény a közügyek iránt való érdeklődést, arra buzdít mindenkit, hogy foglalkozzék az állami problémákkal, felkelti az emberekben a felelősség érzetét s így nevelőleg hat az emberekre.

Az osztályellentétek kiegyenlítésének a legalkalmasabb módja az, ha a képviselőházban az összes társadalmi osztályok megfelelő számban képviselve vannak. Minden osztály érdeke *szóhoz* juthat ilyen formán s ami méltányos és kivihető, érvényesülhet is. Az általános választói jog a vagyontalan osztályokat felemeli, ambíciójukat növeli, — viszont a vagyonosokat arra készíti, hogy a vagyontalanok bajaival foglalkozzék, azokat megértse és a bajok orvoslását elősegítse.

Akik az általános választói jog kérdésével behatóan és elfogulatlanul foglalkoznak, nem juthatnak más eredményre mint arra, hogy ezen intézmény az emberi boldogulásnak egyik elengedhetetlen feltétele.

Az elmélet ilyen értelemben döntötte el a kérdést, amiből azonban nem következik az, hogy a gyakorlati politikus a theoriában helyesnek elfogadott tételt a

gyakorlatba is feltétlenül és hirtelen átvigye.

Mint minden mélyreható reformnál, úgy a választói jog általánossá tételénél is a tényleges körülményeket, az adott helyzetet figyelembe kell venni. A körülmények mérlegelése, az óvatosság a gyakorlati politikus részéről feltétlenül szükséges s mindenesetre kívánatos, hogy ez a reform fokozatosan vitessék keresztül.

A jövő társadalom képe.

Abban a társadalomban, hol a tökéletesedés után való vágy általánosan betölti az emberek lelkületét, természetesen az egészség, műveltség és erkölcs magasabb fokon áll, mint ott, hol ezen földi javak igazi értéke nincs teljesen felismerve, s hol ezen javak után való törekvés nem képezi az embereknek benső szükségletét.

Az nem szorul bizonyításra, hogy minél több valamely társadalomban a testi leg ép, értelmileg fejlett, erkölcsös ember, annál kevesebb bajt, igaztalanságot, fájdalmat és kellemetlenséget okoznak az emberek egymásnak és önmaguknak. Az élet terhei súlyban csökkennek és számban fogynak az ilyen társadalomban, és

egyúttal a kisebb terheket is könnyebben viselik az emberek, mert hiszen tudjuk, hogy a testileg ép, erkölcsileg fegyelmezett emberek az őket érő bajokat könnyebben viselik.

Ezek olyan igazságok, melyeket mindenki elismer. Árra való tekintettel, hogy általánosan hangoztatott és elismert dolog, hogy minél több a tökéletes ember, annál kedvezőbbek és jobbak a társadalmi állapotok, — nem szándékozom bővebben foglalkozni azon hatásokkal és eredményekkel, melyeket a testi és szellemi kultúra a társadalmi helyzetben és a társadalom közállapotában előidéz.

Mellőzve tehát a közművelődés hatásának méltatását, azzal a kérdéssel fogok a következőkben foglalkozni, — hogy a termelési tényezőknek köztulajdonba vétele, a pénzintézetek és biztosító társaságoknak közintézménnyé való átalakítása, és a gazdasági szervezkedés miféle befolyással lesz a társadalmi állapotokra?

Az ilyen alapokon nyugvó, s így berendezett társadalomnak egyik nagy előnye, hogy benne a v a g y o n n a k m e g o s z l á s a s o k k a l i g a z s á g o s a b b lenne mint a m o s t a n i t á r s a d a l o m b a n .

Az a társadalom, mely elfogadja és megvalósítja azt a tételt, hogy a földnek

haszna túlnyomó *részben* azé legyen, aki verejtékével megszenteli a *hazai* rögöt, megnyitja az utat a vagyonszerzéshez mindenki számára, aki a földet műveli.

Ott, hol a földbirtokos fizetett munkásokkal művelteti a földjét, a munkások nem kapják meg azt a jutalmat, amely megfelel annak az értéknek, amit munkájukkal létrehozta, az őket illető jutalomnak nagy részét a földbirtokos magának tartja meg.

Azok a földbérlők, kik kisebb területeket bérelnek s azokat maguk művelik, általában kedvezőbb helyzetben vannak, mint a fizetett mezőgazdasági munkások, mert munkájuk eredményének rendszerint nagyobb részét kapják meg, mint a munkás.

Legkedvezőbb természetesen annak a földművelőnek helyzete, aki a maga földjét műveli, ő úgyszólván teljes mértékben megkapja szorgalmának jutalmát.

Ha a földbirtok köztulajdonba lesz véve és lehetőleg mindenki *sámára* közvetlenül hozzáférhető lesz, úgy a földet művelő népesség körülbelül hasonló helyzetbe jut, mint a mai kisbirtokos. Az utóbbtól helyzete csak annyiban fog különbözni, hogy bér fejében bizonyos *összeget a köznek* tartozik fizetni.

A földbirtoknak köztulajdonba vétele tehát azt eredményezné, hogy a jövedelem, amit ma a földbirtokosok élveznek, túlnyomó részben a földet bérlő földművesek közt oszolnék meg, s így széles néprétegeknek gazdasági helyzete jelentékenyen javulna.

De abban a társadalomban, hol a természet által adott termelési tényezők köztulajdonba vétetnek, nemcsak a földet művelő népesség közt, hanem az ipar körében foglalkozók közt is igazságosabb lesz a vagyonnak megoszlása.

Ugyanis a tűzifának, kőszénnek és vízi erőnek köztulajdonba vételével, a hajtó erő fölött; nem egyes, a maguk hasznára dolgozó csoportok fognak rendelkezni, hanem a hajtó erőt az állam, a városok és községek tartják kezükben.

Hasonlókép az ipari feldolgozásra használt nyersanyagok is a köznek kezében lesznek.

A természetes termelési tényezők birtoklásával járó nagy gazdasági hatalom tehát úgy lesz kezelhető, hogy minden iparos egyforma feltételek mellett használhatja azokat.

A közlekedési eszközök, az erőfejlesztés! telepek, a vízvezetékek és világítási telepek köztulajdonba vételével, a föld-

művelők és iparosok ezen a modern gazdasági életben nagyon fontos gazdasági tényezőkhez illetve azok használatához, szintén könnyebben és méltányosabb feltételek mellett juthatnának, mintha azok magánkézben vannak. A vagyonnak igazságosabb megoszlását, a gazdasági javak előállításával foglalkozók körében tehát az említett tényezőknek köztulajdonba vétele szintén elősegítené.

A hitel a modern termelésnek nélkülözhetetlen eszköze. Mi sem természetesebb tehát mint az a törekvés, hogy a *gazdasági körök számára*, egyformán nyitva álljon az út a hitelforrásokhoz. Ez azonban csak úgy érhető el, ha a társadalom által összegyűjtött tőkék közintézetekbe folynak be, mert csak így lehetséges gondoskodni arról, hogy a kiskapitális existenciák is olyan feltételek mellett kapjanak kölcsönt mint a nagyobbak.

A pénzügyintézeteknek és biztosító társaságoknak közintézménnyé való tételével tehát szintén előmozdítanánk a vagyonnak igazságosabb megoszlását, mert így mindazok számára, akik gazdasági javak előállításával vagy forgalomba hozásával foglalkoznak, egyenlő feltételek mellett

lesz hozzáférhetővé téve egyik legfontosabb termelési tényező t. i. a hitel.

De a köztulajdonon épült gazdasági rendben nemcsak a gazdasági javak termelésével foglalkozók közt oszlik meg igazságosabban a vagyon, hanem a társadalom minden rétegében, és a megélhetési viszonyok is általában könnyebbek lesznek.

Hiszen egészen világos, hogy abban a társadalomban, hol a föld használatához az út mindenki számára közvetlenül nyitva van, ott az élelmiszerek előállítására, nevezetesen baromfitenyésztésre, sertéstenyésztésre, zöldség, gyümölcstermelésre stb. nemcsak a mezőgazdának, hanem mindenkinek meg van adva az alkalom, valamint mindenki számára meg van könnyítve az is, hogy lakást építsen magának.

A köztulajdonra alapított gazdasági rendnek tehát egyik nagy előnye lenne az is, hogy olcsóbb lenne az ételmezés és a lakás.

Még néhány igen fontos körülményre kívánok itt utalni. Köztudomású dolog, hogy a földnek értéke a kultúra haladásával emelkedik. Az ipar és kereskedelem kifejlődése, a városi élet élénkülése, a

közutak, vasutak, viziutak stb. nagy mértékben fokozzák a földnek értékét. A köznek munkája és közpénzek felhasználása azok a tényezők, melyek fokozzák a földnek értékét, s mégis a földnek tulajdonosai vagyis egyesek élvezik az értékelkedést s így minden munka nélkül gazdagodnak. Ez az igazságtalan, ez a nagyon igazságtalan állapot abban a társadalomban, ahol a földbirtok a köz lesz, meg fog szűnni, mert ott a földbirtoknak azt az értékelkedését, mely a köznek jóvoltából állott elő, nem egyesek, hanem az összesség fogja élvezni.

Figyelembe veendő az is, hogy a jövő társadalomban természetes termelési tényezők, a természet által adott nyersanyagok után nyert jövedelmek, az erőfejlesztési telepek, a közlekedési eszközök, a vízvezetési és világítási vállalatok, valamint a pénzügyintézetek és biztosító társaságok jövedelmei nem egyesek, vagy csoportok zsebébe fognak folyni, hanem közpénztárakba, a vagyonnak igazságosabb megoszlása tehát ezen az úton is elősegítve lesz.

Már most nézzük, hogy a gazdasági téren való szervezkedés mi módon befolyásolja a vagyonnak igazságosabb megoszlását?

A termelők szervezkedése folytán a termelés feltételei egyformábbak lesznek. A szervezkedés lehetővé teszi, hogy a munkaeszközöket, gépeket, nyersanyagokat és félgyártmányokat egyenlő feltételek mellett szerezzék be az ipari termelők. A mezőgazdák szervezkedése a tenyészállatok, vetőmag, munkaeszközök, gazdasági gépek, fűtőanyag, stb. egyenlő feltételek mellett való beszerzését segíti elő. De nemcsak a *beszerzési* feltételek lesznek egyenlők, hanem az értékesítés feltételei is, különösen pedig az eladási árak is egyformák lesznek.

A most előadottakból tehát látható, hogy a termelőknek és a gazdasági javak forgalomba hozásával foglalkozóknak, vagyis a kereskedőknek szervezkedése folytán a mezőgazdák, iparosok és kereskedők körében a vagyonnak igazságos megoszlása jelentékeny módon előmozdítottatik. E helyen utalnom kell arra, hogy a termelők és kereskedők szervezkedése, ezen osztályoknak nagy gazdasági hatalmat ad a fogyasztókkal szemben. A szervezkedésnek az lehet az eredménye, hogy a szervezett gazdasági osztályok az általuk termelt és forgalomba hozott cikkek árait indokolatlanul felszöktetik s így a fogyasztókat kizsákmá-

nyolják. Ez a hatalom a társadalom azon osztályaira nézve, amelyeknek jövedelme munkabér, fizetés, nyugdíj, járadék, vagy tőkekamatból áll, különösen terhes lehet, mert ezen osztályokhoz tartozóknak sokkal nehezebb jövedelmeiket fokozni, mint azoknak, akik gazdasági javak előállításával vagy forgalomba hozásával foglalkoznak.

Hogy tehát a termelők és kereskedők ne tudjanak a többi társadalmi osztályokra nehezedni, szükséges a fogyasztóknak is szervezkedni.

A fogyasztók szervezkedésének egyik előnye az lesz, hogy az árúk termelési és forgalombahozási költségeiről tájékozást szerezhet magának a fogyasztóközönség. Ez a tájékozódás nem kicsinylendő erkölcsi fegyvert ad a fogyasztóközönség kezébe, mert ilyenformán a termelőknek és kereskedőknek eléjük lehet tartani, hasznuk vagy nyereségük túlságos magas voltát. Más szóval bizonyos erkölcsi nyomást tudnak a fogyasztók a termelőkre és kereskedőkre gyakorolni, ha abban a helyzetben vannak, hogy a jogtalan nyereségüket számokban kifejezve szemükre hányhatják.

Figyelembe veendő az a körülmény is, hogy a fogyasztók szervezkedése folytán

a termelők és kereskedők állandó vevőkört szerezhetnek maguknak. Az eladó és vevő közt tartós és állandó viszony keletkezik, közelebb jönnek egymáshoz, s ez a közelség azt eredményezi, hogy az eladót hajlandóbbá teszi arra, hogy vevőjét becsületesen és jutányos módon elégítse ki, s tartózkodjék vevőjének megrövidítésétől és kizsákmányolásától.

A termelőknek és kereskedőknek egyfelől; másfelől a fogyasztóknak szervezkedése a felek közt az egymás megértését, a méltányos alkut tenné lehetővé s a gazdasági viszonyoknak megfelelő árképződést vonna maga után.

Az itt most felhozottak nem valami elméleti feltevések, mert hogy az említett lélektani motívumokra a gazdasági életben számítani lehet, azt bizonyítja például azon gyakori tapasztalat, hogy az állandó vevő jobban lesz kiszolgálva mint az, aki hol itt, hol amott vásárol.

De nemcsak jótékony erkölcsi befolyások keletkeznének a fogyasztók szervezkedéséből, hanem a fogyasztók gazdasági hatalma is megnövekednék, mert a szervezett fogyasztóknak meg van könnyítve az az eshetőség, hogy egyik vagy másik termelő-csoportnak kiaknázása előtt úgy védi meg magát, hogy önmaga állítja elő

a túlságosan megrágult cikket. Ma már elég példa van arra, hogy munkások, pékműhelyeket, lisztmalmokat, mészárszékeket stb. létesítettek s eredménynyel tartanak üzemben.

Nem állítom azt, hogy a szervezkedéssel a termelőknek és kereskedőknek esetleges túlkapásai ellen, a fogyasztók teljesen meg lennének védve, s hogy teljesen kí lenne zárva annak a lehetősége, hogy a termelők és kereskedők jogosulatlan előnyökhöz jussanak. Ilyen tökéletességről nem álmodom. De az bizonyos, hogy ha a fogyasztók szervezkednek, úgy nem lehet velük olyan könnyen elbánni, mint a mai szervezetlen állapotukban. Az kétségtelen tény, hogy a fogyasztók szervezettsége mellett hirtelen és indokolatlan árfelszökktetések nem volnának lehetségesek.

Megemlíteni kívánom itt, hogy a fogyasztók kétféle formában szervezkedhetnek. Az egyik forma az, hogy a fogyasztók árúraktárt tartanak s a bevásárolt árukat a szervezetekhez tartozóknak eladják. A szervezett fogyasztók tehát ebben az esetben a kereskedelem funkcióját maguk végzik.

A másik forma pedig az, hogy az egyesült fogyasztók megállapodnak vala-

mely kereskedővel arra nézve, hogy nála fogják az árukat beszerezni. A kereskedő viszont kötelezi magát, a fogyasztók egyesületének tagjait előre meghatározott feltételek és jutányos árak mellett kiszolgálni. Ennél az alakulatnál tehát a fogyasztók nem végzik maguk a kereskedelem funkcióját, hanem csak abból a célból egyesülnek, hogy tökéletesebbé tegyék a kereskedelem funkcióját, más szóval, hogy támogassák a kereskedelmet s ezzel a maguk javát is elősegítsék.

Az utóbbi említett alakulata a fogyasztók szervezkedésének eddig csak ritkán fordul elő. Azonban meggyőződésem szerint azoknak, akik a fogyasztás szervezésével foglalkoznak, mindenesetre a szövetkezésnek ezt a formáját is figyelembe kellene venni, mert ez az alakulat bizonyos körülmények közt előnyösebb lehet, mint az áruraktárt tartó fogyasztási szövetkezet. Különösen előnyösebb ez az alakulat azokban az országokban, hol a polgárság még nem erősödött meg, hol tehát a kereskedők gyengítése egyenesen a demokratikus fejlődés rovására megy. Ez az eset forog fenn például Magyarországon.

A fogyasztók szervezkedésének eme formájával annál inkább kellene komolyan

foglalkozni, mért *ezzel* az alakulattal is nagy eredményeket érhetünk el a fogyasztás terén.

Nevezetesen *hozzá, lehet* ilyenformán szoktatni a fogyasztókat a készpénz mellett való vásárláshoz; kifejezésre juthat a fogyasztók kívánsága abban az irányban, hogy olyan élelmi, s olyan ruházati és háztartási cikkek termeltessenek, melyek az emberi táplálkozásra legalkalmasabbak, illetve melyek a legtartósabbak, — vagy más szóval gazdaságossá és öntudatosná lehet tenni a fogyasztást.

Továbbá befolyást lehet biztosítani a fogyasztóknak az árak képződésére; a kis fogyasztók is élvezhetik a nagyban való bevásárlás előnyeit és végül a gazdasági élet folyamának biztossága előmozdítható.

Emellett figyelembe veendő, hogy a fogyasztók ilyen formájú egyesüléseinél a fogyasztók kockázatot egyáltalán nem viselnek, valamint megszívlelendő ama körülmény is, hogy ilyen egyesületek létesítésével a munkamegosztás elve érvényesül s a kereskedelem támogatást kap.

A termelésnek és a fogyasztásnak szervezése tehát, amint a fentiekből látható, különböző irányban elősegítője a vagyon igazságos megoszlásának.

A munkásoknak a munkabérszabályozására irányuló szakszervezetei azt eredményezik, hogy a munkások magasabb béreket tudnak maguknak kieszközölni, s amellet az egyes szakmákban egyforma lesz a munkabér. Az igazságosabb vagyonmegoszlást tehát a szervezkedésnek ez a fajtája is elősegíti.

A biztosítás szervezésével azt érzük el, hogy azok az összegek, melyeket az egyesek biztosítás címén fizetnek, arra lesznek fordítva, hogy a biztosítottak vagyoni helyzetében beállott kedvezőtlen változások ellensúlyozva legyenek, s a bekövetkezett vagyoni csökkenés egészben vagy részben pótolassék. A biztosítás szervezése tehát a tökéletesebb vagyonmegoszlásnak szintén egyik eszköze.

Hasonlókép áll ez a hitelügy szervezéséről is,

A hitelügy rendezetlenségéből sok káros következmény áll be a mai társadalomban. A kényszereladások, fizetéseképtelenségek, csődök által a hitelezők mindig, rendszerint azonban az adósok is károsodnak, másfelől pedig azok, akik az ilyenformán eladásra került dolgokat értékükön alul megszerzik, fáradság nélkül vagyoni előnyökhöz jutnak.

Az áruhitelnek túltengése folytán a termelők és kereskedők kénytelenek magukat az esetleges veszteségek ellen olyformán biztosítani, hogy az árakat magasabbra teszik. A fogyasztók zsebéből ilyen formán kiszámíthatlan összegek vándorolnak a termelők és kereskedők zsebébe. Ha azonban a hitelügy olyformán rendeztetik be, hogy a forgalomból az áruhitel kiküszöböltetik, s egyedül a pénzhitel lesz fentartva, úgy az árúk beszerzése olcsóbb lenne, s a nemzeti vagyon helyes megoszlása elősegítenék.

A há z é p í t ő s z ö v e t k e z e t e k szintén *eszközei* a vagyon tökéletesebb megoszlásának, mert hiszen azok segítségével a kisexisztenciák olcsóbban laknak, mintha egyenként bérelnek lakást.

De a köztulajdonra épített és szervezett gazdasági rendben nemcsak hogy igazságosabban fog a vagyon megoszlani, hanem több is lesz a termelés.

Tapasztalati tény, hogy aki idegen földön mint bérlő gazdálkodik, rendszerint több szorgalmat fejt ki, körültekintőbben és takarékosabban jár el, mint a fizetett gazdasági munkás. A jövő társadalomban tehát a földbirtokon belterjesebb lenne a gazdálkodás, a föld jobban lenne művelve, vagyis a mezőgazdaság-

ban nagyobb lenne a termelés. Hasonlóképp áll a dolog az iparban is, az önálló existenciák itt is szaporodnak a jövő társadalomban, s a közvetlen érdekelttség az iparban is ugyanolyan eredményeket hozna létre, mint a mezőgazdaságnál.

Utalni óhajtok ama körülményre is, hogy a köztulajdonra épített társadalomban az államnak, a városoknak és községeknek hatalmában állana az iparral foglalkozó népességnek a vidéken való elhelyezkedését, letelepülését előmozdítani. Mert akinek kezében vannak a termelési tényezők, annak módjában van ezen tényezőkre utalt népességet a letelepedésében irányítani.

Utalok továbbá arra, hogy a népesség a földbérletek útján a vidéken állandó keresethez, lakáshoz, otthonhoz jutván, a földhöz jobban lekötetnék s ennek folytán apadna a tömegeknek a nagyvárosokba való vándorlása.

Az új társadalomban tehát a modern óriási városok visszafejlődnének, s mindig jobban szaporodnának azok a községek, hol mezőgazdaság és ipar együtt van.

Az ilyen községi alakulatoknak az lenne az előnye, hogy a mezőgazdasági termékek a termelés helyén vagy közeliében fogyasztatnának el, valamint az ipari cikkek is közelebb jönnének fogyaszt-

tási piacukhoz. Nem kellene tehát a mezőgazdasági és ipari termékeket messzire szállítani, s azokat az erőket, amelyeket ma a forgalom lebonyolítására használunk fel, a gazdasági javak előállításánál vagyis a termelésnél alkalmazhatnánk, tehát a termelést fokozhatnánk.

Az ilyen községeknek keletkezése abban az irányban is kedvező hatást gyakorolna a termelésre, hogy megadatnék az alkalom arra, hogy az évnek azon szakában, mikor a mezőgazdaság körében kevés a munka, a mezőgazdasági munkások az ipar körében találjanak munkát. A termelés tehát ily módon is fokoztatnék.

A jövő társadalomban tehát a termelés általában fokoztatnék, de különösen emelkednék az élelmi s erekek termelése s így nagy bőség állana be.

Egy másik előnye lesz az új társadalomnak az, hogy b i z t o s a b b lesz a g a z d a s á g i lét.

A mezőgazdaság körében ma alkalmazott munkások, tehát a népességnek egy nagy tömege az új társadalomban földbérllökké válik, minek folytán gazdasági existenciájuk biztosabb alapon nyugszik, A földművelő népességnek biztosabb és állandóbb léte pedig biztosabbá tenné a nekik dolgozó iparinépességet.

A gazdasági szervezkedés szintén fokozza a lét biztonságát.

A termelésnek, értékesítésnek, de különösen a fogyasztásnak szervezése, valamint az áruhitelnek a forgalomból való kiküszöbölése a versenyt a gazdasági életben szabályozza, mérsékli s amellet azt eredményezi, hogy az árúk termelése és forgalombahozása kevesebb kockázattal jár. A szervezkedés folytán a termelés és fogyasztás összhangba jön s mindig csak annyi árú lesz termelve, amennyit a fogyasztó piac felvenni képes.

A termelés tehát az egész vonalon biztosabb lévén, a termeléssel foglalkozók existenciája is természetesen biztosabb lesz.

Hogy a biztosítási intézménynek az egész vonalon való meghonosulása biztosabbá teszi a létet, azt úgy gondolom felesleges bizonyítani.

A jövő társadalomnak egyik előnye lesz az is, hogy a közjövedelmek fokozódnak. A földbirtokból, a vízierőkből, a bányákból, a különböző nyersanyagokból, a közlekedési eszközök, az erőfejlesztés! telepek, a világítási és vízvezetéki vállalatokból az állam, a városok és községek nagy jövedelmeket fognak húzni, valamint a pénzműveletek és a biztosítás után is jelentékeny nyeresége lesz a köznek.

Másfelől a jövő államában a kiadások több tekintetben csökkennek. Először is megszűnnek a hadseregekre fordított óriási kiadások. Továbbá a jövőben több lévén az egészséges, művelt és erkölcsös ember, az állam, a városok és községek, kórházakra, tébolydákra, nyomorult gyermekek ápolására, elhagyott gyermekek nevelésére, rendőrségre, csendőrökre, börtönökre, fegyházakra és büntető bíróságokra sokkal kevesebbet fognak költeni.

A polgári igazságszolgáltatás is kevesebbe fog kerülni, mert a földbirtoknak köztulajdonba vételével, a birtokperek és a telekkönyvi ügyek jelentékenyen megcsappannak. Nemkülönben a hitelügy szervezése és szabályozása is csökkenteni fogja a perek számát, és a magasabb erkölcsi színvonalra az embereknek szintén hozzájárul a perek számának apasztásához.

Óriási kiadásoktól szabadul meg tehát a jövő társadalom s így természetesen sokkal többet költhet iskolákra, olvasó körökre, népotthonokra, zeneépületekre, színházakra, könyvtárakra, múzeumokra, szóval mindenféle kulturális és jóléti intézményre, továbbá sporttelepekre, üdülőhelyekre, köztisztaságra, csatornázásra stb.

A szocialista állam ellen nagyon sokszor felhozzák azt, hogy abban az emberek gazdasági tevékenysége meg lesz bénítva, s annak folytán az emberek szabadságának, személyiségének gát lesz emelve. Vizsgáljuk meg tehát, hogy ez az ellenvetés alapos-e?

Már fentebb jeleztem, hogy a természet által adott termelési tényezőknek köztulajdonba vételéből nem következik az, hogy ezek a tényezők egyenlő területekben, egyenlő terjedelemben és egyenlő mennyiségben adassanak bérbe illetve használatra. A földbirtok túlnyomó részben kis területek szerint fog ugyan az új társadalomban bérbe adatni, de gondoskodás fog történni a tekintetben is, hogy nagyobb gazdasági üzemek számára, nagyobb területek rendelkezésre álljanak egyeseknek vagy társaságoknak. A kiválóbb mezőgazdák számára meg lehet tehát adni a lehetőséget arra, hogy tevékenységüket nagyobb körben érvényesíthessék» Természetesen ezerholdas mezőgazdasági üzemek az új társadalomban nem lesznek, de ilyen nagy üzemekre a belterjes gazdálkodás mellett nincs is szükség.

Az iparnál szintén meg *lesz* az alkalom, hogy egyesek a hajtóerőből, nyersanyagokból az átlagosnál nagyobb meny-

nyírségét kapjanak bérbe illetve vásárolhassanak oly célból, hogy nagyobb üzemeket rendezhessenek be s így itt is elég tér fog kínálkozni a nagyobb szabású tehetségeknek érvényesülésére.

A kereskedelem terén ugyancsak meg lesz adva a mód nagy áruházak számára.

Ami a pénzműveleteket és a biztosítást illeti, igaz hogy az új társadalomban főleg a közintézetek fogják a hitelügyet és biztosítást kezelni, de ezért még mindig lesz itt is bizonyos, bár szűkebb köre mint ma, a magántevékenységnek.

A tanítók, az orvosok, a hivatalnokok, a mérnökök, vegyészek, a feltalálók, a tudósok, írók és művészek, szóval a szellemi munkások a jövő társadalomban jobb gazdasági helyzetben lesznek mint ma. És pedig helyzetük javul annak folytán, mert olcsóbbak lesznek az élelmiszerek és a lakások, es javul a helyzetük annál fogva is, mert a köz jobban jutalmazhatja a szellemi munkát mint jelenleg.

A dolog tehát úgy áll, hogy a jövő társadalomban sokkal több ember számára nyílik meg az út az érvényesüléshez mint ma. Sokkal több lesz tehát a szabadság mint jelenleg, A mostani társadalomban a kedvezőtlen gazdasági helyzet nemcsak

az alsó néposztályokban, hanem a középosztályban is sok tehetséget nem enged érvényesülni, holott jövőben ezek a ma elnyomott erők és képességek érvényesülhetnek. Szóval az új társadalomban amellet, hogy a tömegek helyzete javul, a kiváló képességek is jobban érvényesülhetnek mint ma.

Amiket *eddig* elősoroltam, mind olyan dolgok, amelyek előnyösen különböztetik meg az új társadalmi rendet a maitól. A legnagyobb előnye azonban a köztulajdonon felépült és gazdaságilag szervezett társadalomnak talán az lesz, hogy benne az *e m b e r i ö n z é s t* szabályozni lehet.

Közel kétezer esztendő tűnt el az örökkévalóságba azóta, hogy Krisztus a szeretet vallását megalapította. Az egész föld kekségén elterjedtek Krisztus ideális tanításai. Sok millió ember szentelte közel kétezer esztendő óta és szenteli ma is életét annak a hivatásnak, hogy *ön z e t l e n s é g r e* tanítsa és nevelje az embereket. Szüntelenül hirdetik, hogy minden ember *t e s t v é r*, és mégis azt látjuk, hogy az *ön z é s s z e r t e l e n ü l e l f a j u l t*.

Óriási vagyonok vannak egyesek kezében felhalmozva, vagyonok, miket a fényűző életmód bármilyen fokozása mellett sem képesek az illetők elfogyasz-

tani, nagy bőségben él egy kis csoportja az embereknek s a gazdagok nem sokat törődnek azzal, hogy az ő gazdagságuk oka sokak szegénységének. Dacára a vallásos, erkölcsös és esztétikus nevelésnek, a gazdagok bizony csak keveset gondolnak arra, hogy milliók életének történetét abban a három szóban lehet összefoglalni, hogy: születnek, szenvednek és elmúlnak.

Es az önzés elfajulásának természetes következménye, a nagy tömegeknek elkeseredése a gazdagok ellen, az önzés elfajulása idézi elő a tömegek állandó forrongását, s az veszélyezteteti folytonosan a társadalom békéjét.

A keresztény vallás megköveteli, hogy a testvériség tetteiben nyilvánuljon, az egyházi férfiak mindig igyekeznek, hogy jótékony cselekedetekre bírják a gazdagokat. Némelyek közülök azt hirdetik, hogy a gazdagok csak kezelői a vagyonnak s kötelességük azt úgy használni, hogy az a köznek javára szolgáljon. Az egyházi férfiak azt remélték és remélik most is még, hogy a nagy vagyoni egyenlőtlenségeket meg lehet szüntetni azáltal, hogy a gazdagokat buzdítják a testvériségnek gyakorlására. Azt remélik még ma is az egyházi férfiak, hogy az

önzés elfajulását vallásos és erkölcsös neveléssel meg lehet akadályozni.

Ez pedig hiú reménykedés. A múltnak és jelennek tapasztalataiból láthatja mindenkit hogy ha a gazdasági viszonyok lehetővé teszik, úgy a vallásos és erkölcsös nevelés mellett is kifejlődik a békés társas együttélésre nézve legkárosabb és legveszedelmesebb antiszociális hajlam — a kapzsiság. Az előttünk lévő tapasztalatokból meggyőződhetünk arról, hogy a nevelés magában véve nem képes az emberi önzést a természetes és jogos határok közt tartani. A nevelés mellett gondoskodni kell egy a mainál tökéletesebb gazdasági rend megteremtéséről is. Nincs abban az állításban semmi túlzás, hogy az önzés elfajulásának a forrását főleg abban kell keresnünk, hogy jogrendünk igen csekély kivételtől ellekintve, úgyszólván minden dologra nézve megengedi a magántulajdont, s lehetővé teszi, hogy egyesek nagy vagyonokat halmozzanak össze. Itt kell a dolgon segíteni, vagyis olyan gazdasági rendet kell létesíteni, mely a természetes és jogos önzés kielégítését mindenki számára lehetővé teszi, másfelől pedig a kapzsiságnak gátat emel. Ilyen gazdasági állapotot pedig csak úgy teremthetünk, ha a munkámban többször

említett termelési tényezőket köztulajdonba vesszük és a gazdasági *életet szervezzük*.

Ebben a gazdasági rendben sokkal kevesebb lesz az alkalom arra, hogy az emberek *közül* némelyek másoknak a munkája után, mások tájékozatlanságából, gyengeségéből vagy véletlen folytán szerezhessenek vagyont.

Embertársainknak kizsákmányolása ellen hatalmas korlátokat fog emelni a jövő gazdasági rend, másfelől pedig a mainál nagyobb anyagi és erkölcsi jutalmazásban fog részesülni a munka. Az ember önmagához mindig közelebb fog állni, mint embertársaihoz. A maga örömét és baját közvetlenül érzi az ember, míg ellenben a mások örömét és baját csak közvetett módon. Ez természeti törvény, s azon változtatni nem lehet. Így nézve a dolgot, magától értetődik, hogy az önzés lesz a jövő társadalomban is a leghatalmasabb mozgó erő, de mégis lényegesen fog különbözni az új rend a mostanitól, mert abban a természetes és jogos önzést mindenki kielégítheti, az önzés elfajulása pedig lehetőleg gátolva lesz.

Az önzésnek ezen irányítása következtében az egyes társadalmi osztályok közt sokkal nagyobb lesz az összhang, mint

ma, de nemcsak az egyes országok társadalmi békéje lesz biztosabb, hanem az önzés helyes szabályozása kedvezően befolyásolja majd a különböző idegen népeknek egymáshoz való viszonyát, s így a nemzetközi béke *is* biztosabb lesz, mint jelenleg.

Amint köztulajdonba lesznek véve a többször említett termelési tényezők és szervezve lesz a gazdasági élet, a népek majd belátják, hogy földünk eleget tud teremni arra, hogy a föld minden lakója egyszerűen, de tisztos módon élhessen. Es ez a belátás csökkenteni fogja a nemzetközi ellentéteket.

Még egy dologra kívánok utalni s pedig arra, hogy a kedvezőtlen társadalmi viszonyok alatt tagadhatatlanul a nő szenved legtöbbet. A szegénység, a létért való nehéz, sokszor keserves küzdelem, a lét bizonytalansága, a mindenféle testi betegségek, az erkölcstelen élet stb. feldúlja a családi életet s ez alatt a nő szenved jobban, mint a férfi. Az élet szenvedései és bizonytalanságai a nőt még inkább eltöltik fájdalmas aggodalmakkal nemcsak saját, de férjeik, gyermekeik, testvéreik sorsa iránt, mint a férfit.

A kedvezőtlen életviszonyok megnehezítik a nősülést, s a nő nem élheti ki

magát, s kénytelen a legerősebb, s legtermészetesebb vágyát elnyomni.

A nősülés megnehezítése szaporítja a törvénytelen gyermekek számát, s amellett előmozdítja a kultúrnépek egyik legnagyobb gyalázatát — a prostitúciót.

Ezek a bajok az új társadalomban jelentékeny mértékben meg fognak szűnni, mert a családalapítás feltételei sokkal kedvezőbbé válnak.

A jövő társadalomban a nő számára a kereseti alkalom több lesz, mint ma. A versenynek túltengése, hogy úgy mondjam vadsága, készteti az embereket ma túlfeszített, *idegpusztító* munkára. A jövő társadalom közgazdasági és forgalmi élete egyenletesebb, nyugodtabb mederben fog folyni, s ennél fogva a gazdasági pályák közül több fog megnyílni a nők számára mint ma. Az *egész közélet* nyugodtabb lesz s így minden irányban kedvezőbbek lesznek a nők kereseti viszonyai.

Nem folytatom tovább fejtegetéseimet, hanem utalok arra a tényre, hogy gazdasági helyzet és kultúra közt szoros összefüggés létezik.

Szegénység és gazdasági bizonytalanság lehetetlenné teszik a testi és szellemi kultúra általános elterjedését vagyis a tömegek kultúráját. A köztulajdonon felépült és

gazdaságilag *szervezett* társadalomban a szegénység, mint tömegjelenség eltűnik, és csak mint kivétel fog előfordulni. A gazdasági lét biztossága pedig sokkal nagyobb lesz mint ma. A jövő társadalomban mindenki, aki dolgozik, megszerzheti az élet javait, és a jövőben nem kell tülekedni, küzködni a létért, ne ti kell folytonosan aggodalmaskodni a holnapi nap miatt, minélfogva meglesz a mód, a kedv, az idő — több gondot fordítani az egészség ápolására és a szellemi élet kiképzésére.

De a jövő társadalomban nemcsak az egyesek fordíthatnak több gondot a testi és szellemi kultúrára, hanem az állam, a városok és községek is. Mert gazdagabb lesz jövőben a köz, így tehát az egészség, műveltség és erkölcs fejlesztése érdekében sokkal többet tehet mint jelenleg.

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a köztulajdonra épített és gazdaságilag szervezett társadalomban igazságosabb lesz a vagyonnak megoszlása, biztosabb lesz a gazdasági lét, s ennek folytán tökéletesebbek lesznek az emberek.

Hogyan valósítható meg a népies állam?

Befejezésül azzal a kérdéssel akarok foglalkozni, hogy miféle eszközökkel lehet az új társadalmi rendet vagyis a népies államot megteremteni?

Kívánságokat hangoztatni, egy tökéletesebb szociális állapot tervezetét megszerkeszteni minden esetre könnyebb dolog, mint egy jobb társadalmi rendet valóságban megteremteni.

Az a kérdés, hogy erőszakos eszközököz kell-e nyúlni a tömegeknek, vagy a békés fejlődés útján kell nekik haladniuk?

Forradalom útján meg lehet az alkotmányt változtatni, trónokat is meg lehet dönteni, de meggyőződésem szerint olyan mélyreható társadalmi átalakulást, amilyent a szocialisták kívánnak, csak több nemzedék következetes és céltudatos munkája vihet keresztül. Az embereknek bele kell nőni az új társadalmi rendbe, az embereknek maguknak is javulniuk kell, hogy megjavíthassák a társadalmi rendet.

A szocialista társadalmi rend megteremtése a legnagyobb alkotás lesz, amit az emberiség a társadalmi téren létesíteni egyáltalán képes. Mert hiszen ami után minden időnek legnagyobb elméi, leg-

nemesebb alakjai, lánglelkű apostolai vágyódtak t. i. a boldogulás útjára *vezetni* az emberiséget, azt óhajtja elérni a szocializmus is.

Bármennyire támadják is a szocializmust, azt az igazságot elhomályosítani nem lehet, hogy a szocializmus a legmagasabb eszmény, ami után az emberiség törekedhet. Krisztus eszméjének folytatása és kibővítése a szocializmus, mert tökéletesíteni akarja az embereket, és sok bajtól, büntől, szenvedéstől akarja őket megváltani.

Azoknak, akik ilyen fenséges és nehéz munka irányítására vállalkoznak, a legteljesebb mértékben át kell érezni azt a roppant felelőséget, amely rájuk nehezedik. Magukba kell szállaniok a nagy munka vezetőinek, magasabb régiókba kell felemelkedniük, oda hol megfontolás, türelem és szeretet honol. Meg kell illetődve lenniök a vezetőknek céljuk fenségességétől és ismerni kell a múltak történetét, ismerni kell a jelent, s éles szemmel messzire kell tekinteni a jövőbe.

Azt szeretném én, hogy azok, akik a tömegmozgalmak irányítására vállalkoznak, úgy érezzék magukat, mint ahogy a hegyek ormain szoktuk magunkat érezni, ott hol tisztább a légkör, hol nagyobb a látóhatár és emelkedettebb a hangulat.

Aki ilyen hangulatba tudja magát behelyezni, az *bizonyára* belátja, hogy állandó és biztos alkotásokat a társadalmi berendezések terén csak a békés munka teremthet. És ebben a lelki állapotban azt az igazságot is felismerhetjük, hogy a mai társadalmi rend történelmi fejlődésének az eredménye.

Bármennyire igazságtalannak és tökéletlennek tartjuk is a mai szociális rendet, még sem lehet azért a vezető osztályoknak most élő tagjait felelőssé tenni. Hosszú történelmi folyamat útján alakult ki a társadalmi viszonyok úgy, amint ma előttünk állanak. Ezeknek a társadalmi alakulatoknak megfelelő természetesen a társadalom legmagasabb fokán állóknak a világnézete. Mert ne feledjük el, hogy a külső körülmények döntő befolyással vannak az ember belső világára. Ha a szocialista munkások történetesen grófoknak születtek volna, vagy gyárosok, tőkepénzesek lennének, úgy nekik is csak az a világnézetük lenne, mint van a megnevezetteknek. Viszont természetesen fordítva is áll ez a tétel.

Így nézve a dolgot, arra az eredményre kell jutnunk, hogy a társadalmi küzdelmeknek nem az emberek, hanem az in-

tézmények ellen kellene irányulni, más szóval tárgyilagosnak kellene lenni.

A szocialisták ama törekvésében, hogy minél több ember számára biztosítsák az anyagi jólétet, a testi és szellemi tökéletesedés oly mélységes igazság, oly nagy szeretet van, hogy nem lehet egy pillanatig sem kételkedni eme törekvésnek diadalában. Az emberiség reménye a szocializmus s e remény teljesedésében bízunk kell.

A szocializmus tanai a bennük rejlő erőnél fogva, mindig nagyobb hódítást *tesznek*» *Néhány évtized alatt bámulatos* módon elterjedtek a szocialista eszmék a föld minden művelt népénél. S remélhető, hogy ötven év múlva a kultúrnépek dolgozó osztályai teljesen átérzik és befogadják a szocialista eszméket. De részemről még egy lépéssel tovább megyek, én olyan nagyon bizom az eszmék hatalmában és erejében, hogy azt remélem, miszerint a szocialista eszmék idők folytán behatolnak a kiváltságosak, a gazdagok lelki világába is. Még azok sem tudnak egészen elzárkózni ezen hatalmas eszme előtt, akiknek az eszme terfoglalása folytán jogaikból, előnyeikből és vagyonukból egy részt a köz javára át kell engedni.

Hogy ez a remény nem alaptalan, e tekintetben utalok arra, hogy a kiváltsá-

gos osztályok, a gazdagok, mindig többen foglalkoznak szociális kérdésekkel. Ott van a választói jog kérdése, a népoktatás, a népbiztosítás ügye, a lakáskérdés a köz-élelmezés ügye stb. mind olyan dolgok, melyeknek előbbrevitelén a gazdagok közül is sokan munkálkodnak.

Aki tehát tárgyilagos nyugalommal nézi a dolgokat, annak nem lehet más véleménye, mint az, hogy semmi szükség sínes arra, hogy a szocialista mozgalom hangja szenvedélyes és gyűlölködő legyen. Az ilyen hang talán még inkább árt mint használ a mozgalomnak, mert a nyugodt gondolkozású elemeket, különösen pedig a szellemi munkásokat visszatartja a mozgalomhoz való csatlakozástól. Nekem az a meggyőződésem, hogy az új ideák győzelemre jutásához egészen elegendő a folytonos, öntudatos, felvilágosító munka, és a nép szervezése útján elérendő erőgyűjtés.

Törekedni kell, hogy mindenki, aki a szocializmus zászlója alá áll, tudja azt, hogy az emberiség legmagasztosabb ügyét szolgálja. Ez a tudat fog adni önérzetet, lendületet a mozgalomnak, ez visz be a mozgalomba idealizmust, mely nélkül minden mozgalom el-laposodik. De tudni kell mindenkinek azt

is, hogy a szocialisták célja nagyon messzire van, s hogy csak lépésről-lépésre közeledhetünk feléje, s hogy előbb el kell végezni a mai nap teendőit s azután kezdhetünk a holnapi munkához. Ez a megismerés gyakorlatiasságot visz be a mozgalomba.

Ilyen irányba kellene terelni a szocialista mozgalmat, mindent el kellene követni, hogy ne revolúció, hanem evolúció legyen a jelszó.

Ezek után pontonként elősorolni kívánom azokat a teendőket, reformokat, melyeket a magam részéről a népies állam, a szocialista társadalmi rend feltételei gyanánt tekintek.

1. A választói jognak fokozatos kiterjesztése minden olvasni és írni tudó 24 éves férfira és nőre. A népies államnak a legelső feltétele az, hogy minden felnőtt embernek biztosítva legyen a közügyekre való befolyás, minél fogva okvetlenül szükséges, hogy országos, városi és községi ügyekben a választói joggal minden felnőtt felruháztassék.

2. A hadseregeknek fokozatos leszerelése, s a nemzetek közt felmerülő kérdéseknek nemzetközi bíróságok útján való elintézése. Azon az úton, amely a népek szabadságához és az emberek tökéletesedéséhez vezet, nagyon sok akadály van.

Ezek közül talán a legnagyobb és minden esetre a legborzasztóbb a háború. A föld minden népének egyesült erővel azon kellene munkálkodni, hogy ez az akadály az útból eltávolíttassék.

3. A közművelődésnek minél nagyobb arányokban való terjesztése. Legelső sorban áll itt az iskola reformja. Az ifjúságot mindenek előtt meg kell tanítani arra, hogy mivel tartozik testi épségének. Fel kell világosítani az ifjú nemzedéket, hogy a táplálkozás, a ruházat, a lakás, a munka, a pihenés, a testnek tisztán tartása és edzése miféle jelentőséggel bír az egészségre nézve. Meg kell ismertetni az ifjúságot az alkohol és a kicsapongó élet káros következményeivel.

A gyakorlati élet szempontjából leghasznosabb ismeretek terjesztése, a kézügyesség fejlesztése, a kedély mélyítése, a természet törvényeinek ismertetése, az erkölcsi érzés megerősítése, továbbá a természet szeretetének fokozása és a munka iránt való tisztelet fejlesztése lesz a jövő iskolának főfeladata.

Különös gond lesz fordítandó a szociális szellem fejlesztésére, az ifjúságot lehetőleg korán meg kell tanítani arra, hogy mivel tartozik embertársainak. A jövő iskolának elsőrendű hivatása lesz az ifjúságot a társa-

dalmi békés együttműködésnek, a társadalmi haladásnak kulturális, erkölcsi és gazdasági feltételeivel megismertetni s az ifjú nemzedékben a kölcsönös segítségre való hajlandóságot kifejleszteni.

Az iskolának ideálja nem lehet más, mint a tökéletes ember, ennél fogva azon kell igyekezni, hogy az ifjúságban a testi, szellemi és erkölcsi tökéletesedés után való vágy oly mértékben megerősödjék, hogy az egész életükön át bennük ébren maradjon.

Annak a célnak elérése szempontjából, hogy az emberek közt lévő nemzetiségi és felekezeti válaszfalak leomoljanak, szükséges, hogy az oktatás állami legyen.

Tekintettel a gazdasági szakismereteknek nagy jelentőségére, a földművelési, ipari és kereskedelmi oktatásra különösen nagy gondot kell fordítani a jövő társadalmának.

4. Az adóreform. Oda kell törekedni, hogy az adóügy lehetőleg igazságosan kezeltesék. A legfőbb teendő az legyen, hogy a vagyonos osztály viselje a terheknek nagyobb részét, vagyis szorgalmazni kell a fokozatos jövedelmi és örökösödési adó behozatalát, másfelől pedig a vagyontalan tömegek adóterhein könnyíteni kell.

Az örökösödési adót illetőleg olyan intézkedés teendő, hogy azokban az esetekben, amikor nagybirtokok képezik az örökség tárgyát, az államnak joga legyen örökségi adó helyett, a nagybirtoknak megfelelő részét természetben követelni.

5. Az államnak, a városi és községi birtokok kivételével, minden nagybirtokra nézve meg kell adni a kártalanítás mellett leendő kisajátítási jogot.

A nagy szénbányákra és nagy vízierőkre, amennyiben azok nem városi vagy községi tulajdont képeznek, valamint a gyárak közül azokra, melyek több ezer munkást foglalkoztatnak, szintén megadandó az államnak a kártalanítás mellett való kisajátítási jog.

6. Az államnak, városoknak és községeknek igyekezni kell, hogy az eladásra kerülő földbirtokok, épületekkel lehetőleg általuk vásároltassanak meg.

7. Állami, városi és községi birtokoknak, szénbányáknak és vízierőknek örök áron való eladását meg kell tiltani.

8. Minden köztulajdont képező földbirtok, szénbánya, erdő és vízi erő úgy kezelendő, hogy lehetőleg minél több ember közvetlenül hozzáférhessen azok használatához, illetve termelvényeihez.

Követelni kell, hogy az idegen telken való építési jog törvénybe iktattassék. Ezen intézmény által az épület a telektől el lesz választva, az épület önálló jogi *létet* nyer és függetlenül a telektől önálló jogügylet tárgya lehet, vagyis az épület eladható, elcserélhető, elajándékozható és örökölhető. A jelentősége abban áll ezen intézménynek, hogy bérfizetés mellett az állam, a városok és községek telkeiket szabad rendelkezésre bocsájthatják egyeseknek anélkül, hogy tulajdonjogukról lemondanának.

9. A tűz-, jég- és állat-biztosítás városi illetve községi *kezelésbe veendő*; a halál-, betegség-, baleset- és munkaképtelenség eseteire való biztosítás, nemkülönben a gyermekek ellátására vonatkozó biztosítás államosítandó.

10. A városi és községi takarékpénztárak szervezése szorgalmazandó.

11. Igyekeznünk kell, hogy a szeszes italok gyártása és a bortermelés visszafejlesztessék. Akik az emberiség jó voltáért küzdenek, nem tűrhetik tovább azt, hogy óriási emberi munka és tőke olyan cikkek termelésére fordítottassék, — melyek rombolást visznek végbe legdrágább kincsünkben t. í. testi egészségünkben, s melyek megrontják szellemi életünket. Gyökeres intézkedésre van itt szükség, s az nem

lebet más, mint követelni a sör és szeszgyártásnak valamint a bortermelésnek fokozatos visszafejlesztését.

12. Szervezni kell a társadalmat az egész vonalon, jelesül *szervezkedni keli* politikai célok elérése végett, továbbá szervezkedni kell a testi és szellemi kultúra terjesztése céljából, szervezkedni kell az alkohol és a fényűző életmód ellen, valamint szervezkedni kell gazdasági téren. Különösen pedig szervezni kell a munkát, a hitelt és a fogyasztást.

Ezek szerintem azok a reformok, ezek azok a teendők, melyeket keresztül kell vinni, illetve el kell végezni abból a célból, hogy a társadalmi rendet gyökeresen átalakítsuk s a népies államot megteremtsük.

Már most aki ezen reformok keresztülvitelével járó nehézségeket és a reformok nagy akadályait komolyan számba veszi, aki ismeri az élet valóságait, aki elgondolja azokat a nagy gazdasági eltolódásokat, változásokat s mélyreható társadalmi átalakulásokat, melyeket ezek a reformok előidéznek, az belátja, hogy mily óriási munka áll itt előttünk. Nem évtizedek munkájáról van itt szó, hanem több talán sok nemzedék számára való munka várokozik az emberiségre.

Az elvégzendő nagy munkának sikere érdekében okvetlenül szükséges, hogy a munkát célszerűen beosszuk, s a teendők tekintetében egy sorrendet állapítsunk meg.

Nézetem szerint a gyakorlati szociálpolitikusnak csak olyan reformok érdekében szabad a társadalom erőit igénybe venni, melyek legalább bizonyos mértékig már előkészítve vannak, amelyek már érlelődnek. Amellett a gyakorlati társadalmi programnak olyan tartalmúnak kell lenni, hogy a munkásosztály a középosztálynak nagy részével közös érdekeltségüknél fogva együtt működhessen.

Ezeket szem előtt tartva, nekem az lenne a javaslatom, hogy a különböző népek jóléti egyesületeket létesítsenek a következő programmal.

A népies állam megteremtésére irányuló törekvéseknél, szerintem a leghatalmasabb tényezők a nép testi egészsége és szellemi kultúrája» Ezek azok a fegyverek, amelyekkel a nép igazságos ügyét diadalra viheti. Az általam gondolt jóléti egyesületeknek egyik legelső feladata lenne, a nép testi és szellemi kultúrájának fejlesztése céljából népothontokat létesíteni.

Továbbá feladata lenne a jóléti egyesületeknek gondoskodni arról, hogy a nép

olcsó és egészséges lakásokhoz jusson, valamint hogy elsőrendű életszükségleteit jó minőségben és jutányos árban szerezhesse be.

Az önszegélyre kell első sorban támaszkodni, s ennél fogva természetesen szervezni kell a népet a fent említett célok érdekében, de amellet követelni kell, hogy ezeket a törekvéseket az állam, a városok és községek minél nagyobb támogatásban részesítsék.

Sürgetni kellene a baleset, betegség, munkaképtelenség és halál esetére való állami biztosítás keresztülvitelét.

Ezek lennének a legsürgősebb teendői a jóléti egyesületeknek, de ezek mellett természetesen munkálkodni kellene a jövő társadalom érdekében is. Nevezetesen küzdeni kellene az általános választói jogért, sürgetni kellene a hadseregek fokozatos leszerelését, foglalkozni kellene a bor, sör és szesztermelés fokozatos visszafejlesztésének kérdésével és szorgalmazni kellene az adóreformot, különösen pedig a nagy örökségeknek lehetőleg magas megadóztatását.

Végül a jóléti egyesületeknek minden módon agitálni kellene amellet, hogy az eladásra kerülő földbirtokok, háztelkek, erdők az állam, a városok és községek által vásároltassanak meg, valamint szor-

galmazni kellene, hogy az állam minél több szénbánya részvényt és vízi erőt vásároljon össze.

Akinek elvi álláspontja az, hogy a természetes termelési tényezők köztulajdonba veendők, annak magától értetődleg el kell fogadni azt a tételt is, hogy az államot megilleti ezen termelési tényezőknek kényszer útján való kisajátítási joga. A gyakorlati téren mozgó reformátornak azonban mindamellett figyelembe kell venni azt a leküzdhetlen ellenállást, amellyel az ilyen radikális törekvések ezidőszerint találkoznak. Ma még kevesen vannak azok, akik nem látnak jogsérelmet vagy megkárosítást abban, ha az állam megfelelő kártérítés mellett nagy földbirtokosokat, szénbányatulajdonosokat stb. arra kényszerít, hogy tulajdonukat adják át neki. Azon kell igyekezni, hogy a mai konzervatív felfogás megváltozzon, s a közvélemény természetes dolognak tekintse a nagybirtokoknak, nagy szénbányáknak, és vízi erőknek az állam által leendő megváltását. Majd ha sikerül ilyen irányba egy hatalmas közvéleményt teremteni, akkor lehet az eredményre való kilátással a kisajátítási jognak törvénybe iktatását követelni. Egyelőre azonban be kell érni azzal, hogy a köz az önként kínálgató

alkalmakat kihasználja, s egyszerű vásárlások útján szerezzen magának természetes termelési tényezőket.

Földbirtokok, erdők, épületekkel, vízierők, szénbányarészvények megvásárlására bőven meg van az alkalom. Azon kellene igyekezni az általam gondolt jóléti egyesületeknek, hogy a kínálkozó alkalmak a köz által minél jobban kihasználtsanak, s minél több természetes termelési tényező, különösen földbirtok vételesség meg a köz számára.

A földreform érdekében a legerélyesebb propagandát kellene az általam gondolt jóléti egyesületnek kifejteni. Meggyőződésem szerint a földbirtoknak köztulajdonba vétele képezi egy tökéletes társadalmi rend legbiztosabb alapját.

Amely társadalomban a földbirtoknak használata lehetőleg mindenki számára biztosítva van, ott könnyebben lehet megszerezni az élelmiszereket, ott könnyebben lehet jó lakásokhoz és műhelyekhez jutni.

Az emberek egészségének is használunk tehát a földreformmal, mert hiszen az olcsó élelem, a levegőben bővelkedő, világos és napos lakások és műhelyek az egészség javára szolgálnak.

De a földreform az emberek belső világára is jótékony hatással lesz, mert

kedves otthont teremthetünk így mindenkinek, s mert ilyen formán mindnyájan közelebb juthatunk a természethez.

Szóval ez az a reform melynek segítségével a népeknek nemcsak gazdasági életében, hanem kulturális téren is a legáldásosabb eredményeket érhetjük el, s azért ismételve hangsúlyozom, hogy a jóléti egyesületeknek a legnagyobb súlyt kellene helyezni a földreformra.

A jóléti egyesületek az emberi faj megjavítását, a legnemesebb hajlamok kifejlesztését, a tökéletesedés után való vágy lehető fokozását tűznék ki célul. Komoly elszántsággal vennék fel a küzdelmet ezen törekvéseknek politikai, gazdasági s mindenféle akadályai ellen. A nemes *cél* felé bátran, de mégis megfontolva s az eszközöket megválogatva haladnának. A szellem hatalmával, az eszme erejével mennének harcba az általam gondolt jóléti egyesületek, s megnyitnák az utat — a kulturszocializmus felé.

Az ilyen egyesületek elterjedése biztosítékot képezne a tekintetben, hogy a társadalmi rend gyökeres átalakítása bár hosszú es nagy küzdelmek árán, de mégis rombolások elkerülésével vitetnék keresztül.

A történelem ugyan arra tanít bennünket, hogy a nagy eszmék elterjedése többnyire rombolásokkal, sőt vérontásokkal kapcsolódott össze, de azért részemről mégsem vagyok hajlandó a forradalmakat elkerülhetetlen szükségszerűségnek tekinteni. Az erőszakos kitörések okátleg főképp abban kell keresnünk, hogy az uralkodó osztályok a természetes fejlődésnek útját állották s mereven ragaszkodtak előnyeikhez és kiváltságaikhoz.

E tekintetben világra szóló s igen tanulságos példát szolgáltatnak a nagy francia forradalom előzményei. Ismeretes dolog, hogy XVI. Lajosnak bölcs és nemeslelkű minisztere Turgot, gyökeres *gazdasági* reformokat akart keresztülvinni abból a célból, hogy a szegény népen segítsen és általában a közjólétet emelje. A kiváltságos osztályoknak nem tetszettek a reformok, s Turgot kénytelen volt állását elhagyni, pedig ha gyökeres reformjait keresztül vihette volna, valószínű, hogy a véres revolúció be nem következik.

Az általam gondolt jóléti egyesületeknek épen az lenne a hivatásuk, hogy egyfelől a kiváltságos osztályokat reábirják arra, miszerint a népies állam kifejlődésével szemben elfoglalt mereven elutasító álláspontjuktól engedjenek, másfelől pedig,

hogy a tömegek mozgalmát irányítsák s a tömegeket mérsékeljék.

Ilyen módon remélhető lenne, hogy a népies állam a békés fejlődés útján megvalósulhat.

Ennek a nagy célnak kívántam én is csekélv erőmmel ugyan, de becsületes szándékkal némi szolgálatot tenni.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés.....	3
Közművelődés.....	9
Gazdasági politika.....	26
Mi legyen köztulajdon.....	29
Gazdasági szervezkedés	55
Az általános választási jog.....	63
A jövő társadalom képe	68
Hogyan valósítható meg a népies állam? ...	96